

İçindekiler Tablosu

Giriş	2
I. Klasik Dönem	5
A. İstihbarat Elemanları ve İstihbarat Toplama Usûlleri	5
1. Martoloslar.....	5
2. Voynuklar	6
3. Esirler-(Dil).....	6
4. Din Adamları ve Asilzadeler	6
5. Tercümanlar	7
6. Sınır Beyleri	7
B. İki Taraflı Çalışan İstihbarat Elemanları ve Usûlleri	8
1. Bilgin-Sanatkar-Hekim.....	8
2. Elçiler.....	8
3. Patrikhane	9
4. Askeri Uzmanlar	9
5. Tacirler	9
6. Dönmeler ve Kadınlar.....	10
II. Yenileşme Dönemi	10
A- II. Mahmud ve Abdülmecid Dönemi	10
B. İkinci Abdülhamid ve Yıldız Teşkilatı	11
C. Teşkilat-ı Mahsusa	13
1. Kuruluşu	14
2. Kuruluş Amaçları	14
3. Teşkilat Yapısı	15
4. İnsan Kaynağı, Malzeme Temini ve Buna Yardımcı Olan Kuruluşlar	16
5. Teşkilat-ı Mahsusa Müfrezeleri ve Düzenli Ordu Birliklerinin Anlaşmazlığı.....	17
6. Kapatılışı	18
Sonuç	18
Dipnotlar	19

Yrd. Doç. Dr. Hamit PEHLİVANLI

Kırıkkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi / Türkiye

OSMANLILARDA İSTİHBARATÇILIK

Giriş

Osmanlılar zamanında çoğu Nizamü'l-Mülk'ün Siyasetname'sinin etkisinde kalınarak yazılmış olan nasihatnâme ve siyasetnâme tarzındaki eserlerde casus kullanmanın önemi ısrarla vurgulanmıştır. Bu eserlerde ülke içinde olduğu gibi dış düşmanlara karşı da casus kullanılması öğütlenmiş, düşmanın durumunu bilmenin önemi ve ülkenin ancak bu sayede ayakta kalabileceği belirtilmiştir. Osmanlılarda "muhabirlik" ve "nakl-i kelim" pek hoş karşılanmamakla beraber, casusluk daha kuruluş yıllarından itibaren üzerinde önemle durulan bir konu olmuştur. Osmanlılar Timur darbesinden sonra XV. yüzyılın ilk çeyreğinde tekrar toparlanarak içeride ve dışarıda casusluk faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Osmanlıların klasik devirlerinde casuslar dış istihbaratta genellikle askeri amaçlar için kullanılmıştır. Bilhassa komşu devletler hakkında bilgi toplama faaliyetlerinde bulunulmuştur. Bu çalışmalar devletin aleyhinde olabilecekleri önceden haber alma ve bununla "tertipleri bozma"ya yönelik olmuştur. Osmanlı Devleti XIX. yüzyıla gelinceye kadar klasik casusluk usulleri ile yetinmiştir. Klasik döneme ait eserlerde casus kullanmanın önemi üzerinde durulmaktadır. Örgütlü bir istihbarat teşkilatından çok bazı casusluk olayları ve casus tiplerinden bahsedilmektedir.¹

Bu tür eserlerin en önemlilerinden olan Gelibolulu Mustafa Ali'nin eserinde iç istihbaratın önemi üzerinde durulmaktadır. Ona göre hükümdar iç güvenliği sağlamakta başarılı olmak istiyorsa mutlaka casus kullanmalıdır. Böyle yapmadığı takdirde ülkeyi adaletle yönetemez, yöneticiler ve asker üzerinde otoritesini kuramaz, haksızlık yapanları bulup cezalandıramaz. Böyle olunca ülkede iç huzur ve güvenlik sağlanamaz.² Daha sonraki dönemlerde yaşamış olan başkaları da bu konular üzerinde durmuştur. Bunlardan biri de Hezarfen Hüseyin Efendi'dir. İç istihbarat konusunda bir kısım tavsiyelerde bulunmaktadır. O da hükümdarların, yöneticilerin ve halkın durumunu iyi bilebilmesi için casusa ihtiyaçları olduğunu ifade etmektedir.

Ona göre Fatih Sultan Mehmed ve Sadrazam Mahmud Paşa'nın casusları etrafı dolaşık tetkik ederlerdi. Padişahın, vezirinin casuslarından başka gizli casusları da olurdu. Bu casusları aracılığıyla bazı haberleri vezirinden önce bilirdi. Bu ise vezir için tabii ki büyük bir suçtur. Padişahlar gizli casuslar kullanmalı ve casusları aracılığıyla vezirler, ulema, ümera hakkında bilgi sahibi olmalıdır. Ayrıca başşehir ve ülkenin diğer yerlerinde yaşayan halkın durumundan da haberdar olmalıdır. Böyle yapıldığı takdirde idareciler ve halk padişahın takibinden korkarak kötü işler yapmaktan çekineceklerdir. Tebdil gezmek ve casuslar kullanmak suretiyle hükümdarlar halkı takip etmelidir. Ancak tebdil yerine casus kullanmak daha iyi olarak kabul edilmektedir. Casusları aracılığıyla halkın durumu takip edilirse hem halk padişahımız bizim durumumuzu biliyor diye daha da bağlanır, hem de bir kısım insanların zulmüne böylece daha kolay mani olunur. Ayrıca zulmedenlerin cezasını da vermek lazımdır.³

Dış istihbarat konusunda da bazı tavsiyeleri vardır. Sınır bölgeleri güvenilir casuslar kullanmak suretiyle devamlı kontrol altında tutulmalıdır. Böylece düşmanın ne düşündüğü hakkında bilgi sahibi olunur. Böyle yapıldığı takdirde herhangi bir saldırı olmadan evvel gerekli tedbirleri almak mümkün olur. Yoksa saldırı olduğu takdirde yeterli tedbir almak mümkün olmaz.⁴

Aynı şekilde düşman casuslarına karşı da tedbirli olmak lazımdır. Karşı istihbarat faaliyetlerine hazırlıklı olmak gerekir. Ülke içine casusların sızmasını önlemek şarttır. Bunun için düşman casuslarının ülkeye sızmasını beklemeyerek bazı faaliyetlerde

OSMANLILARDA İSTİHBARATÇILIK

bulunmalıdır. Klasik Osmanlı döneminde yapılan en önemli işlerden biri de sınır boylarında görevlendirilen casusların komşu ülkelerde yürüttükleri casusluk faaliyetleridir. Sınırlarda daima düşmanla ilgili haber toplayacak casuslar bulundurulduğu eski Osmanlı kaynaklarında yazılıdır. Zaman zaman bu casuslar sorumlu oldukları sınır boylarından komşu ülke içlerine sızmakta ve bilgi toplamaktadırlar. Zira bu yerlerden sorumlu kale kumandanı ve idareci kesimi bu işler için çok gayret sarf etmek mecburiyetindedir.⁵ Defterdar Sarı Mehmed Paşa devlet adamlarına öğüt verdiği eseri Nesayih'ül vüzera v'el-Ümera'da "düşmanın durumunu bilmek çok önemlidir. Düşmanın durumunu bilmemek, araştırmamak ve bilgi toplamamak yüzünden birçok devlet kötü duruma düşmüştür. Bunun için sınır bölgelerinden düşman ülkesinin her tarafına casuslar gönderip bilgi toplamaya çalışılmalıdır"demektedir.⁶ Nitekim Osmanlı Tarihinin önemli kaynaklarından olan "Mühimme Defterleri"nde de bu konuda ilgililere verilmiş birçok emre rastlanmaktadır. Sınır bölgelerinde görevli eyalet valilerine ve diğer görevlilere düşman hakkında toplanan bilgilerin sürekli İstanbul'a bildirilmesi, bu hususta titiz davranılması ve bilgi göndermeye devam edilmesi hakkında birçok kayıt bulunmaktadır. Budin,⁷ Temeşvar,⁸ Van,⁹ Cezayir¹⁰ Beylerbeylerine buldukları yerlerin durumu ile komşu ülkelerin Osmanlı Devleti hakkındaki düşünce ve planlarını öğrenerek mutlaka haber vermeleri emredilmektedir. Komşu ülkelere casuslar gönderilmesi veya "dil almak" suretiyle bilgi toplanması istenmektedir.

İstihbarata karşı koymak, istihbarat kadar önemlidir. Sadece hedef ülkelerin casusları değil, onlarla işbirliği yapan diğer ülkelerin casuslarına da dikkat edilmelidir. Bununla ilgili olarak Yıldırım Bayezid zamanında meydana gelen bir olay kaynaklarda anlatılmaktadır. Yıldırım Bayezid Macaristan'a sefer yapmak üzere Gelibolu'dan bir ordu ile Edirne'ye geçmişti. Burada Bizans'ın bir casusu yakalandı. Sorgulamasında casus Türklerin Macaristan üzerine sefere çıktığını haber vermek üzere gönderildiğini itiraf ederek üzerindeki mektubu da teslim etti. Ayrıca kendisinden önce de başka casusların Macaristan'a gönderildiğini söyledi.¹¹

Sefer sırasında meydana gelecek casusluk ve suikast teşebbüslerine karşı koymakda yine istihbarata karşı koyma faaliyetlerinin bir parçasıdır. Bu bakımdan padişaha karşı düşman casuslarının yapacağı herhangi bir saldırıyı önlemek için padişahın çadırı çok iyi korunmalıdır. Yavuz Sultan Selim Diyarbakır'ı fethetmek üzere Şah İsmail'in casusları padişaha suikast yapmak istemişlerdi. Şah İsmail'in casusları padişahın çadırını gece ateşe vererek Yavuz'u dışarı çıkarmayı ve çıktığı takdirde de bıçakla öldürmeyi planlamışlardı. Ancak yakalanarak öldürüldüler.¹² Aynı şekilde XVII. yüzyılda başkentte sürücü başı olan Yorgaki isimli bir zımmi casusluk yaptığı gerekçesi ile önce hapsedilmiş, sonra da idam edilmiştir. Malı ise hazineye devredilmiştir.¹³

Kırım'da bir kısım halk arasına sızan Rus casusları yalan haberler yaymaktadır. Halk arasında yayılan bu propagandaya göre Osmanlı-Rus anlaşmasına rağmen Rusların gelip topraklarını alacağı haberleri yayılmaktadır. Bunun üzerine Rusya'ya casuslar gönderilip haberin doğruluğu araştırılmıştır. Yapılan araştırmalarda bu haberlerin doğru olmadığı tespit edilmiştir.¹⁴

Estergon'dan Ciğerdelen tarafına bir köprü inşa edilip geçilmeye uğraşılırken Uyvar hakimi Graf adam Forkac bir casus gönderip bilgi toplamaya çalışmıştır. Bölgede işbirliği yapan yerli bir Hıristiyan ile Forkac'ın casusu bilgi alışverişinde bulunmaktadır. Bunların konuşmalarını anlayan bir topçu, casus gittikten sonra işbirlikçiyi tutup vezire götürür. Bu kişi casusa "köprü on güne kadar ancak biter. Fırsattan istifade köprü başını alıp,

OSMANLILARDA İSTİHBARATÇILIK

Müslümanların vilayetimize gelmeleri önlenir” dediğini itiraf etmiştir. Bunun üzerine Serasker Ali Paşa, Rumeli Beylerbeyi Ali Paşa ve Niğbolu Valisi İbrahim Paşa karşı tarafa geçerek düşmandan bir "dil" buldular. Dil "sabah karanlığında Uyvar hakimi Forkac köprü tamam olmadı diye üzerinize geliyor, görürsünüz” demiştir. Osmanlılar bu bilgi üzerine gerekli tertibatı almış ve düşmana gafil yakalanmamıştır.¹⁵

Savaş öncesi düşman tarafına casuslar gönderilip durumları araştırılmaktadır. Düşmanın durumuna göre plan yapılmaktadır. Beklemek veya hemen harekete geçmek kararı casusların getireceği habere bağlıdır. Mesela Osmanlı askeri Uyvar'a vardığında casuslar düşmanın çok kötü durumda olduğunu ve anlaşma yapmaya talip olduklarını bildirmiştir.¹⁶

Hezarfen Hüseyin Efendi eserinde düşman kalelerinden dışarı casusların çıkmaması için gerekli tedbirlerin alınmasını tavsiye etmektedir.¹⁷ Zira muhasara sırasında kalelerden indirilen bu casuslar, muhasaracılar hakkında bilgi getirmekte ve içeridekilere moral aşılacaktır. Kaledekilerin savunma gücünü manevî bakımdan takviye etmektedir. Bu şekilde kaleden dışarı çıkarılan casusların iyi yetişmiş profesyonel kimseler olmasına azami derece de dikkat edilmektedir. Bu tip casuslara en iyi örnek Kolcsiczky György Ferenc'dir. Kolcsiczky 1683 Beç kuşatmasında Türk askeri kılığında kaleden çıkarak casus raporunu Lothringen prensine götürmüş ve geri dönmüştü. Şaşkın durumdaki kale halkı onun getirdiği haberlerle moral bulmuştu.¹⁸

Ser askerler düşmanın durumundan haberdar olmaya ve güvenilir casuslar kullanmaya mecburdur. Alacakları karşı tedbirlerle düşman casusluğunu önlemeli, ordusunun zaaf ve kuvvetini düşmana bildirmemelidir.¹⁹

Koca Sekbanbaşı Risalesi'nde de istihbarat konusuna geniş bir yer ayrılmaktadır. Risalede Yeniçeri Ocağı'nın disiplinsizliği yüzünden ordu içerisine yabancı ajanların çok rahat bir şekilde sızdıkları ifade edilmektedir. Bu ajanların tespiti de mümkün değildir. Dolayısıyla çok rahat bir şekilde ajanlar vezir ve kumandanların ne düşündüğünü, ordunun durumunu her gün karşı tarafa bildirmektedir. Koca Sekbanbaşı, III. Mustafa devrinde Rusya'ya karşı açılan harpte 200.000 kadar askerin sefere katıldığını ancak bunların düşman karşısında perişan olduklarını iddialarına delil olarak göstermektedir. Bu yenilginin yegane sebebi Osmanlı casuslarının yetersizliği ve ordu içine sızan Rus ajanlarının tespit edilmemesi ve tespit için bir gayret de gösterilmemesidir. Yabancıların bu işe çok önem verdiklerini de ifade etmektedir. Bu sefer sırasında Osmanlılar Yeniçerilerden üç kişiyi dil almak için görevlendirmişlerdir. Bunlar sınırda bir yabancıyı yakalayıp bilgi almak üzere karargaha getirmektedirler. Ancak Eflak halkından olan ve Türkçe bilen şahıs kendisini öldürmezlerse babasının zengin olduğunu ve büyük paralar vereceğini söyleyerek onları bir yere götürür. Buradaki şahıs Rus ordusunda görevli kurnaz bir kimsedir. Bu Yeniçerileri bir çadıra götürüp propaganda yapmışlar. Kurdukları planda Müslüman kıyafetinde bir kısım adamlara çuvallarla paralar takdim edilmekte ve bunların Osmanlı Devleti'ne, vezire, yeniçeri Ağası'na ve Tatar Hanı'na gönderileceğini anlatırlar. Hatta bu paralarla İstanbul'u dahi satın aldıklarını dolayısıyla savaşmalarının boşuna olduğunu, orduyu bırakıp Anadolu'ya çiftlerinin başına dönmelerinin en doğru hareket olacağını izah eder ve getirip sınırda bırakırlar. Yeniçeriler gördüklerini yemin ederek askere anlatmaya başlarlar. Zaten gönülsüz ve eğitimsiz olan asker arasında bu propaganda kısa sürede tutar. Çadırlar bu haberlerle sarsılan askerler tarafından boşaltılır. Ertesi gün Rus askerleri Osmanlı askeri kışlağını basarak orduyu dağıtırlar. Koca Sekbanbaşı bu olayı anlattıktan sonra "düşman casuslarının belası yanında asıl

OSMANLILARDA İSTİHBARATÇILIK

belanın kendi gafletimiz” olduğunu ifade etmektedir.²⁰

I. Klasik Dönem

A. İstihbarat Elemanları ve İstihbarat Toplama Usûlleri

1. Martoloslar

Hıristiyan dünyası ile ilgili olarak daha ziyade Yahudilerden ve özel olarak yetiştirilen Hıristiyan casuslardan faydalanılmıştır. Martolos teşkilatı II. Murad tarafından 1421 senesinde kurulmuştur. Kaynaklarda verilen bilgi doğru ise bu tarihin martolosların askeri teşkilat haline sokuldukları tarih olduğu sonucunu çıkarabiliriz. Aşıkpaşazade ve Neşri’de Osman Gazi’nin İnegöl’e karşı giriştiği hareket esnasında ve Orhan Gazi zamanında Konur Kalesi’nin fethi münasebeti ile martolosların casus ve haberci olarak kullanıldığı zikredilmektedir. Osman Bey İnegöl’ü almak istediğinde bunu haber almışlar ve pusu kurmuşlardı. Osman Bey’in Eratun isimli Hıristiyan bir martolosu vardı. Eratun kurulan pusuyu gelip haber verdi ve böylece bir tehlike atlatılmış oldu. Dolayısıyla martolos kelimesi haberci ve casus manasında anlaşılmalıdır.²¹ Konur Hisar Tekfurunun Osmanlılar aleyhine çalıştığını yine martoloslar gelip Süleyman Paşa’ya haber verdiler.²² Süleyman Paşa’nın düşman arasında sürekli casusluk amacıyla adamları vardı. Bunlar her türlü bilgiyi Osmanlılara anında ulaştırırlardı.²³

Aynı vekayinamelere göre Kosova Savaşı’nın arifesinde II. Murad, Togan isimli bir martolosa düşman ordusu kumandanının kim olduğunu öğrenmesini emretmiştir. Nihayet Fatih devrinde Mihaloğulları Ali ve İskender Beylerin Macarlara karşı yaptıkları akınlardan birinde zahiren Hıristiyan, fakat kalben Müslüman 40 martolosun haberci olarak hizmet gördükleri bilinmektedir.

Uzun Hasan seferine de akıncılar gibi martolosların iştirak ettikleri bilinmektedir. Büyük ekseriyetle yerlilerden oluşan martoloslar hudut bölgelerinde sulh zamanlarında macera ve ganimet peşinde koşan ve düşman arazisine nüfuz etmeye çalışan bir unsur olarak görünmektedirler. XV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ise martolosların Anadolu’da Uzun Hasan’a karşı yürütülen faaliyetlerde kullanıldıklarını görmekteyiz. Martoloslar dikkat çekmemek için buldukları ülkenin geleneklerine göre yaşarlar ve mutlaka bir işle meşgul olurlardı. Macaristan sınırlarındaki martoloslarla Macarların karşılıklı faaliyetleri bazen barışı bozacak duruma gelmektedir.

Osmanlılarla-Macarlar arasında bunların kontrol edilmeleri için anlaşma bile yapılmıştır. Ancak "dil ve baş" getirmeye memur olan martolosların faaliyetlerine son verilemedi. Evliya Çelebi 14 Macar kalesinde martolosların casus olarak hizmet ettiğini yazıyor.²⁴ Macar uc kaleleriyle hisarlarının her birinin kendi casusları vardı. Bunlara öteki vazifeliler gibi para ödenirdi. Şüphesiz casuslar öbür savaşçılarla birlikte oturmazlardı. Yani Macarların casusları Türk uc kalelerinde ve padişah kapısında işlerini yaparlardı. Türk casusları da Macar tabyalarını ve Beç Sarayı’nı gözetlerlerdi. Bir kısım ajanlar ise çift taraflı çalışmaktaydılar. Hem Türklere hem de Macarlara hizmet eden bu casuslar yakalanıncaya kadar her iki taraftan da para alırlardı.²⁵

Kanuni Sultan Süleyman sefere çıkmadan evvel martoloslardan bilgi alır, Avrupalı devletlerin askeri güçleri, savaş teknik ve kabiliyetlerini öğrenir ve ona göre tedbirler alırdı. Kanuni barış zamanında da bunlardan sürekli bilgi toplardı. Böylece martolos

OSMANLILARDA İSTİHBARATÇILIK

teşkilatı önemli bir mevkii kazanmıştı. Martolosların sadece düşman hakkında bilgi toplamakla kalmadıklarını görüyoruz. Faaliyetlerinden psikolojik hareket kurallarına uygun olarak yıkıcı ve bölücü propaganda faaliyetleri yürüttükleri de anlaşılmaktadır. Bu meyanda Osmanlıların üstünlüğünü, askerlerinin çokluğunu ve kendi hükümdarları ile ilgili birtakım yalan haberlerle halkın maneviyatını sarsmaya çalışmışlardır.²⁶ Sigetvar fethedilmeden önce Osmanlı toprakları için tehlikeli bir hareket üssü idi. Bu kale ile Bobofça kalesinin faaliyetini kontrol etmek için Mohaç'a 40 martolos gönderilmişti.²⁷

2. Voynuklar

Başlangıçta Voynuklar Osmanlı ordusunda çok önemli hizmetler yapmışlardır. Kaynaklarda voynuklarla ilgili bilgiler şimdilik II. Murad dönemine kadar çıkmaktadır. Osmanlılar savaş dışında Voynukları casus olarak da kullanmıştır.²⁸ Bunun yanında voynukların bazen Osmanlı Devleti aleyhine çalıştıkları da görülmektedir. Haber almak üzere yakalanan ve İstanbul'a gönderilen bir esir, voynuk Hazari tarafından voynuk kıyafeti giydirilmek suretiyle kaçırılmıştır. Hazari'nin esiri kaçırdığı anlaşılınca zincire vurulup küreğe mahkum edilmiştir.²⁹

3. Esirler-(Dil)

Osmanlılar istihbaratta daha önceki Türk devletlerinde olduğu gibi Dil denilen düşman esirlerinden de istifade etmişlerdir. Savaşlarda diri olarak ele geçirilen esirlerden ülkeleri ve orduları hakkında bilgi alınır. Ancak bazen bu esirlerin kendi ülkeleri menfaatine çalıştıkları, sefer güzergahını değiştirerek Osmanlıları tuzağa düşürdükleri de olmuştur. Ama seferler sırasında casusların vereceği bilgilere mutlaka ihtiyaç duyulurdu. Bu konuda kaynaklarda Kaptan Paşaya, Kefe Beyi Sinan ve Mora Sancak Beyi Osman Bey gibi yetkililere verilmiş bir çok emre rastlamak mümkündür.³⁰ Yine 1697 yılında Avusturyalılarla ilgili bilgi toplamak üzere gönderilen Osmanlı askerleri on bir kişiyi yakalayıp altısını öldürmüş, beşini ordu karargahına getirmişlerdi. Dil denilen bu esirler konuşdurulmuş ve Avusturya başkomutanı Prens Visavye hakkında bilgi alınmıştı. Bu bilgileri veren tutsaklar hapisaneye gönderilmiş, bunları getirenlere de hilatlerle birlikte 3 kese akçe verilmişti.³¹ Türklerin komşu ülkelere sürekli adam göndererek dil tutmaya çalışmaları onların uyanık ve dikkatli davrandıklarının bir delilidir.³²

4. Din Adamları ve Asilzadeler

Yükseliş döneminde Osmanlılar kendi ülkelerine küskün olan bazı Batılılardan casus olarak faydalanmışlardır. Örneğin Fatih Sultan Mehmed'in sarayına getirdiği İtalyan sanatçılardan İtalya hakkında bilgiler edindiği bilinmektedir.³³ Kanuni devrinde meydana gelen şu olay Osmanlıların istihbarat Kaynakları hakkında güzel bir örnektir. Rodos'ta Castiglia başpapazı ve şövalyeleri tarikatı görevlilerinden Andrea Amaral kıskanç bir kişiliğe sahipti. Rodos'ta şövalyelerin savunma hazırlıkları için yaptıkları toplantılarda onlarla istihza ediyor ve tehlikenin olmadığını söylüyordu. İstanbul'daki hazırlıkların Rodos için değil Kıbrıs için yapıldığını iddia ediyordu. Amaral bir taraftan hedef şaşıırken diğer taraftan da yapılan hazırlıklardan şövalyeleri caydırmaya çalışıyordu. Bu arada bir Türk esirini serbest bırakarak savunma planları ve buğday hariç muhasaraya karşı bol miktarda erzak bulunduğunu İstanbul'a bildirmişti.³⁴

Kuşatmanın uzaması üzerine Kanuni muhasaradan vazgeçmek istemiştir. Ancak Amaral gönderdiği yeni bilgilerle muhasaraya devam etmeleri için Osmanlıları teşvik ediyordu.

OSMANLILARDA İSTİHBARATÇILIK

Rodos şövalyelerinin zor durumda olduklarını, dayanamayacaklarını artık gün, belki hafta hesap ederek teslim olabileceklerini bildiriyordu. Bunun üzerine Kanuni muhasaraya devam etmiş ve şövalyelerin moralini bozmak için kaledekilerin görebileceği bir yere köşk inşasına da başlamıştı. Amaral'ın gönderdiği bu kıymetli bilgiler Osmanlıların çok işine yaramış ve Rodos'un fethinde büyük kolaylıklar sağlamıştır. Amaral'ın casus olarak kullandığı uşağı Blas Diez haber getirip-götürdüğü bir sırada yakalanmıştır. Diez kendini kurtarmak için Amaral'ın Osmanlıları dayanmaya teşvik ettiğini, erzak ve diğer malzemelerin azaldığını karşı tarafa iletmiş olduğunu itiraf etti. Portekizli Amaral uşağı ile yüzleştirildi. Bütün suçlamaları reddetti ise de bütün deliller aleyhine olduğu için San Giovanni kilisesinde boynu vuruldu. Kurye olarak kullandığı casus Diez'de şato önünde asıldı.³⁵

Osmanlılar batıda kral saraylarında ve sınırlarda Papazlar ile asilzadeleri de casus olarak kullanmışlardır. Mesela Kaptan-ı derya Küçük Ali Paşa'nın kardeşiği Sicilyalı Mehmed Ağa, Titus Moldariensis Clericus adı ile Fransa sarayında 40 yıl casusluk yapmıştır.³⁶

5. Tercümanlar

Osmanlılarda tercümanların çok önemi vardı. Bu müessesenin ne zaman kurulduğu kesin olarak bilinmemektedir. Ancak yabancı devletlerle ilişkilerde yabancı dil bilen memurların kullanıldığı muhakkaktır. Tercümanlığın XIV. yüzyıl sonlarında mevcut olduğu söylenebilir.³⁷ Tercümanlar Devletin her türlü gizli açık takip ettiği siyaseti bilmektedirler. Zaman zaman kendi menfaatlerine uygun gelen batılı devletlerin siyaseti doğrultusunda hareket etmeye başladılar. Divan-ı Hümayun tercümanları Rum idiler. Bunlar zaman, zaman yabancı devletlerin çıkarına çalışarak Osmanlı Devletine ihanet ediyorlardı. Önceleri pek belli olmayan bu davranışları daha sonra bazı olaylar sonucu tespit edilmiştir. Bu bakımdan III. Selim devrinde Divan-ı Hümayun tercümanlığına tayin edilen Rumlardan şüphe edilmeye ve yerlerine Müslüman memur tayini düşünölmeye başlandı.³⁸ Bunun dışında daha birçok müessesede de Rum tercümanlar çalıştırılmakta idi. Buralarda çalışan tercümanların ihanetlerine zaman zaman rastlanmaktadır. Mesela Murabıt Hüseyin Paşa, Kaptan Paşa olduğu zaman donanma tercümanı bir Rum idi. Yirmi seneden beri tercümanlık yapan Konstantin'in düşmana casusluk ettiği ve rüşvet karşılığı fitne çıkarttığı tespit edilmiş ve idam edilmiştir.³⁹ Rum ve Ermeni tercümanlardan bir kısmı da bazı devlet adamlarının evlerine girip- çıkararak casusluk yapmaktadır. Bunlardan biri Yalı Köşkü'nde suçüstü yakalanıp idam edilmiştir.⁴⁰ Aynı şekilde III. Selim zamanında Halet Efendi'nin yardımıyla tercüman olan Kostaki Efendi de casusluğu ortaya çıkınca idam edilmiştir.⁴¹ Bu örneklerden de anlaşıldığı gibi önceleri Osmanlı Devleti'ne bağlılık göstererek hizmet eden tercümanlar son zamanlarda çift taraflı (duble ajan) çalışmaya başlamışlardır.

6. Sınır Beyleri

Casusluk faaliyetlerinde sınır boylarında oturan ve devamlı komşu ölkelerle ilgili bilgi toplayan beylerden de istifade edilirdi. Bunlar doğuda sınır eyalet valileri, kuzeyde Kırım Hanları, batıda Eflak ve Boğdan Beyleri, Dubrovnik Cumhuriyeti ve Erdel Krallığı idi.⁴² Savaş kararı verilmeden önce yapılan toplantılara sınır boylarından gelen beyler çağırılmakta ve onların bilgisine de başvurulmaktadır. Toplantılarda ilk söz onlara verilmekte ve onların verdiği bilgiler kararda etkili olmaktadır. Mesela Baltacı Mehmed Paşa Rusya seferine karar vermek üzere devlet erkanını toplantıya çağırmış ve

OSMANLILARDA İSTİHBARATÇILIK

toplantıda ilk sözü sınırlardan gelen beylere vermiştir. Bunlar Rusların daha önce yapılan barış şartlarına önem vermediklerini, o tarihten bu yana, çeşitli düzenlerle gerek imparatorluk hudutları, gerek Kırım Hanlığı hudutları üzerinde güveni sarsacak tedbirler aldıklarını söylediler. Özellikle Rusların bu tutumundan ötürü halkın İstanbul'a güveninin sarsıldığını, bu şekilde daha bir süre göz yumulmaya devam edilirse hudut başlarında barış şartlarına aykırı olarak yaptırmış oldukları kale, palanka ve tabur tarzında hazırladıkları askerleriyle baskın yapmaları ihtimali olduğunu anlattılar. Ayrıca hükümete etraflıca bir de rapor sundular.⁴³ Baltacı Mehmed Paşa'nın görevden alınmasından sonra yeniden Rus savaşı ihtimali üzerine sınırlardan raporlar gelmeye başladı. Bender muhafızı Vezir İzmirli Ali Paşa ve Boğdan Beyi'nden gelen raporlar Rusların anlaşma şartlarına uymadıkları yönünde idi. Öte yandan Azak Kalesi'ni teslim almak üzere giden Trabzon beylerbeyi Vezir Ebu Kavuk Mehmed Paşa ile İvaz Paşa ve Müteferrikabaşı Mirza Mehmed Ağa'nın raporları da gelmişti. Bunlarda da Rusların kaleyi teslim etmediği yazılıydı. Bu raporlardan sonra padişah savaş ihtimali üzerine toplantı kararı almıştır.⁴⁴ Sınır beyleri sınır boylarında oturan köylüler ve muhtarlardan istifade etmektedir. Macar uc savaşçılarından bıkan Macar köylüleri çoğu zaman Türklere çalışmıştır. Macar yetkililer bu durumdan şikayetçidir. Raporlarda "Macar askeri Türkün haberi olmadan hiçbir şey yapamaz hale gelmiştir" diye yazmaktadır. Bunun yanında sınır beylerinin karargahlarında bulunan Macar asıllı katiplerde (deak) Macarlar adına casusluk yapmaktadır.⁴⁵

B. İki Taraflı Çalışan İstihbarat Elemanları ve Usûlleri

1. Bilgin-Sanatkar-Hekim

Osmanlı Devleti'nde saray hekimleri her zaman önemli rol oynamışlardır. Meslekleri icabı şüphe uyandırmamışlar, sarayda hemen her yere girip çıktıkları gibi, herkes ile de görüşmüşlerdir. Hem gayrimüslim olmaları, hem de yabancı dil bilmeleri onları yabancılar için cazip kılıyordu. Onlar da çoğu zaman yabancıların casusluk tekliflerine müspet cevap vererek double ajan rolünü gayet iyi oynamışlardır. Fatih çeşitli yerlerden gelen bilgin, sanatkar ve hekim kisvesindeki bazı kişilerden istihbari maksatla faydalanmıştır. Ancak duraklama ve gerileme devirlerinde durum tersine dönmüştür. Bu kişilerin Osmanlılara bazı bilgiler vermekle birlikte çift taraflı çalışarak kendi ülkeleri lehine faaliyette buldukları da çeşitli kaynaklarda belirtilmektedir.

Özellikle hemen hemen tamamı yabancı olan saray hekimlerinin batılılar için ideal birer casus oldukları bilinen gerçeklerdendir. Mesela, Fatih'in şüpheli ölümüne adı karışan Yakup Paşa, İngiliz şairi Lord Byron'ın hekimi olup sonradan Osmanlı sarayına yerleşen Millingen ve istihbaratçılarla ilgili kitap yazan Mavroyani Paşa gibi isimler hep saray hekimidirler. Sultanlar saraylarında genellikle Yahudi hekim bulundururlardı. Yabancıların bunları elde etmeleri ise çok kolaydı.⁴⁶

2. Elçiler

Batılıların Osmanlılara karşı kullandıkları önemli casuslardan biri de elçilerdi. Osmanlıların ilk yıllarında bundan en iyi istifade edenler Venediklilerdi. Daha XV. yüzyılda bunların İstanbul'da Balyos adı verilen elçilerinin bulunduğu bilinmektedir. İstanbul'daki yabancı elçilerin hizmetlerinde bulunan tercümanlar, daima onun vasıtasıyla dileklerini Osmanlı Hükümeti'ne ulaştırırlardı. Ancak Osmanlılar batılılar gibi temasta buldukları ülkelere devamlı görev yapacak elçiler göndermemişlerdir. Bunun

OSMANLILARDA İSTİHBARATÇILIK

yanında cülus, harp ilanı, barış yapılması gibi meseleler için yabancı ülkelere elçiler göndermişlerdir. Fevkalade elçiler denilen bu görevliler işlerini bitirince geri dönerlerdi. Osmanlı devletinin dost ve düşman hakkında bu elçiler aracılığı ile bilgi sahibi olduğu kesindir. Ancak Osmanlılar Batılı devletler nezdinde daimi elçi bulundurmamanın cezasını çok ağır ödediler.⁴⁷ Ayrıca batılılar elçilik heyetlerinde görevli Müslümanlığı kabul eden Hıristiyan çavuşlardan da Osmanlılar aleyhine yararlanırlardı.⁴⁸

3. Patrikhane

İstanbul'un fethinden sonra ise Papa aracılığı ile Osmanlılar aleyhine kullanılan bir casusluk üssü de Patrikhanedir. İstanbul Patrikhanesi önceleri Vatikan'a karşı iken, sonraları Osmanlılar aleyhine onlarla işbirliği yapmıştır. IV. Murad Fener Rum Ortodoks Patrikhane'sinin devlet aleyhine faaliyetlerini artırması üzerine patriği astırmıştır.⁴⁹

4. Askeri Uzmanlar

Batılı devletler -özellikle Fransa- Savaşları kışkırtırlar, fakat ittifaka yanaşmazlardı. Rusya'ya karşı bize batıdan teknik yardım ve uzman gelmesi XVIII. yüzyılda başlar. Batılı devletler, teknik subay, harita ve istihkam uzmanları gönderirler; fakat bunlar Türkiye'nin savunma işlerinden ziyade kendi devletlerinin çıkarlarına yarayacak işlerle uğraşırlardı. Örneğin Boğazlar ve Süveyş gibi önemli yerlerin yüz ölçümlerini, haritalarını, resimlerini yaparlar, kendi hükümetlerine sunarlardı. Bunu mazur göstermek için, Türklerin cahil ve bunlardan anlamaz olduğu fikrini yayarlardı. Bu uzmanların o zaman en ünlüsü Baron de Tott, Türkler hakkında abartılı uydurmalarla dolu bir kitap yazmış; bu kitap birçok Avrupa diline çevrilmişti. Avrupa yarım yüzyıl Türkleri bu kitaptan edindiği fikirlerle tanımıştır. Vaktinin birçoğunu çapkınlık peşinde geçiren bu uzman, sözde teknik yardım uzmanı, aslında bir Fransız askeri müfettişi idi. Asıl ödevi Fransa'nın yakın şarka ve Mısır'a hakim olması için gerekli şartları hazırlamaktı. Mısır beyleri ile yaptığı gizli pazarlıkları hükümet haber almış, Cezayirli Gazi Hasan Paşa'nın elinden kendini zor kurtarmıştı.⁵⁰ Bir kısım yabancı uzmanlar sadece ihtisasları ile ilgili bilgi toplamakla görevli idi. Mesela 1571'de Macar Kralının İstanbul'daki casusu Horvath Matyas'ın vazifesi sadece Türk deniz kuvvetlerini gözetlemektir.⁵¹ XVIII. yüzyılda Fransa'dan getirilen Baron de Tott ile XIX. yüzyılda Almanya'dan çağırılan Helmuth von Moltke, hem askeri uzman, hem de siyasi diplomat olarak faaliyet göstermişlerdir. Bunlar bir yandan Osmanlı ordusunun ıslahı için gayret gösterirken, bir yandan da bu hizmetlerini ülkelerinin çıkarları için kullanmışlardır. Baron de Tott hatıralarında Türklere karşı olan tutumunu açıkça belirtmesine karşılık, Moltke "Türkiye Mektupları" isimli hatıralarında daha makul bir tavır sergilemiştir. I. Mahmud zamanında Avusturya'dan kaçarak Osmanlı Devleti'ne sığınan Fransız asıllı Comte de Bonneval'in (Humbaracı Ahmed) durumu da şüphelidir. Osmanlıları Avusturya'ya karşı sürekli savaşa kışkırtan ve hükümete sunduğu her raporun bir nüshasını Fransa'ya gönderen paşanın çift taraflı çalıştığı anlaşılmaktadır. Ayrıca ömrünün sonlarına doğru kendi ülkesine dönmenin yollarını araması da hakkındaki ajanlık şüphesini arttırmaktadır.⁵²

5. Tacirler

Ülkelerin birbirleri hakkında bilgi topladıkları unsurlardan biri de tacirlerdir. Türkler tacir sınıfının en büyük koruyucusu idi. Yabancı tüccar Osmanlı ülkesinde her zaman emniyette idi. Bu bakımdan Türk şehir ve kalelerinde birçok kimsenin ulaşamayacağı, giremeyeceği yerlere girip çıkarlardı. Macar tacirlerinin Türk ordugahına bile girip çıkma

OSMANLILARDA İSTİHBARATÇILIK

izinleri vardı. Dolayısıyla sadece Budin'e, Belgrad'a değil, İstanbul'a bile gider, gelirlerdi. Dönüşlerinde de birçok haber getirirlerdi. Sadece Macar tüccarı değil, Raguzalı tacirler de casusluk yapmaktadır. Tacirler sadece Türklerden değil, Macarlardan da iyi muamele görmekteydiler. Sırp ve Yunan tüccar da Macar topraklarında serbestçe dolaşırdı. Bunların çoğu Türkler adına casusluk yapmaktadır.⁵³

XVII. yüzyılda casusluk metotları ile ilgili fazla bir yenilik görülmemektedir. Ancak tacirlerin Osmanlı ülkesi ile alakalı işlerini organize etmekle görevli Beç'te "doğu kumpanyası" adlı bir cemiyet kurulmuştur. Cemiyette görevli memurlar İstanbul'daki elçinin yanında yetişmiş Türk adetlerini ve Türkçeyi iyi bilen Nemçelilerden seçilmektedir. Ancak kısa süre sonra bu elemanların iki tarafa da casusluk yaptıkları ortaya çıkmıştır. Bunun üzerine kumpanya görevlilerine casusluk yasak edildiği gibi, Türklerle konuşmaları bile yasak edildi.⁵⁴

6. Dönmeler ve Kadınlar

Casusluk konusunda dönmelerden de istifade edilirdi. Savaşlarda Türklerin elinden kaçıp gelen dönmeler, birçok yeni bilgi verirlerdi. Ayrıca Türk ileri gelenleri ile evlenen Macar kadınları da casusluk yapmaktadır. Türklerin Macarlarla ilgili düşüncelerini önceden bildirerek Hıristiyanların zarar görmesini önlerlerdi. Mesela Pespirim Kalesi komutanının eşi Macar kadını bunlardan biri idi.⁵⁵

II. Yenileşme Dönemi

A- II. Mahmud ve Abdülmecid Dönemi

Devlet adamları dış dünya ile ilgili bilgi toplamanın yanında içeriye yönelik faaliyetlerde de bulunmuşlardır. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra II. Mahmud'a karşı oluşabilecek muhalefeti tespit ve ortadan kaldırmak amacıyla Hüsrev Paşa'nın bir casusluk şebekesi oluşturduğu bilinmektedir.⁵⁶ Bu şebekenin Tanzimat'ın ilanından sonra çalışmalarını umumileştirdiği görülmektedir. Bu faaliyetler Zaptiye Nezareti tarafından "tecessüs-i ahval" adı ile yürütülmüştür. Bu işleri yapmak üzere iki tip özel memur istihdam edilmiştir. Birinci grup memurlar Zaptiye Nezareti'ne bağlı daimi statüde çalışmaktadır. İkinci grup ise ihtiyaç duyulduğu zaman görev verilen geçici memurlardır. Her iki gruba da ulaşım ücreti ve diğer masrafları için ayrıca ücret ödenmektedir.⁵⁷

XVIII. yüzyıl sonları ile XIX. yüzyıl başlarında casusluk bir devlet örgütü niteliği kazanmıştır. Devlet bütçesinden aylık alan özel ajanlar yetiştirilmiştir. Yazımızın başından beri anlattığımız gibi, eski devirlerde de istihbarat işleri ile uğraşanlar vardı. Ancak dünya askerlik teknolojisinde meydana gelen ilerlemeler, ekonomik gelişmeler ve uluslararası ilişkilerin giriftleşmesi ülkeleri istihbaratçılık konusunda yeni arayışlara itmiştir. Bu arayış çerçevesinde istihbarat teşkilatlarına ve istihbaratçılara büyük kaynaklar ayrılmaya başlanmıştır. Devletlerin istihbarata önem vermeleri, istihbarat tekniklerinde de yeniliklerin ortaya çıkmasına ve istihbarat teşkilatları arasında kıyasıya bir yarışmanın başlamasına sebep olmuştur. Osmanlı casusları önceleri daha çok devşirme, dönme ve gayrimüslim idi. Son zamanlarda Türkler arasından da casus yetiştirilmeye başlandı. Osmanlılarda batılı ve profesyonel manada istihbarat teşkilatı kurulması işi Sultan Abdülmecid zamanında gündeme gelmiştir. Sultan Abdülmecid zamanında daha çok içe yönelik gizli bir teşkilat kurulmuştur. İlk önceleri hukuk kurallarına pek uymayan ve keyfi uygulamalara başvurmaktan çekinmeyen bu teşkilata

OSMANLILARDA İSTİHBARATÇILIK

Tanzimat ile birlikte çeki düzen verilmek istenmiştir. Avrupai bir teşkilatın kurulması için hazırlıklar yapılmıştır. Mustafa Reşit Paşa bunun için Paris Türk Sefareti müsteşarı Sefels Soldenhof'u Fransız gizli servisi ile ilgili araştırma yapmaya memur etmiştir. Onun gönderdiği rapor çerçevesinde kurulan teşkilatın başına da İngiliz elçisi Stratfort Canning'in tavsiyesi ile Civinis isminde bir gayrimüslim tayin edilmiştir. Ancak gizli teşkilatın başına getirilen bu kişinin duble ajan olduğunu çağrıştıran bir geçmişi vardır. Civinis Korfu veya Kefalonyalı bir Rum'du. Uzun yıllar St. Petersburg'da kalmış Rus sarayının gözde adamlarından olmuş, sonra da Çariçe'nin elmaslarını çalarak kaçmıştı. Anadolu'da imam kıyafetiyle bir süre dolaşmış, daha sonra ise Ege Adalarında zengin bir İtalyan turist olarak ortaya çıkmıştı. Bilahare İstanbul'a yerleşerek Rumlarla ilişki kurmuştu. İngiliz elçisinin tavsiyesi üzerine albay rütbesi ile Osmanlı Gizli Polis servisine şef olmuştu. Onun bu hayat serüveni daha başından beri casus olarak yetiştirildiği şüphesini kuvvetlendirmektedir. Ancak bu gizli polis teşkilatı, kesin tarihî belli olmamakla beraber Sultan Abdülmecid zamanında kapatılmıştır. Sultan Abdülaziz zamanında teşkilat, başına bir ermeni getirilerek 1863 yılında yeniden açılmıştır. Teşkilatın başına getirilen Ermeni Baron C. de çift taraflı çalışan ve parayla sahte bilgileri hem Osmanlılara hem de yabancı elçilere satan bir sahtekardır. Bu ve benzeri daha başka faaliyetlerinden dolayı işinden kovulmuştur. Zaten Abdülaziz zamanında bu teşkilata pek ehemmiyet de verilmemiştir.⁵⁸

B. İkinci Abdülhamid ve Yıldız Teşkilatı

II. Abdülhamid zamanında ise bu teşkilata aksine çok önem verilmiştir⁵⁹. Osmanlılarda istihbarat teşkilatının gelişmesi ve modern bir teşkilat haline gelmesi asıl II. Abdülhamid zamanında olmuştur. Çünkü onun zamanında Osmanlı coğrafyası eskisinden daha çok büyük devletlerin istihbarat teşkilatlarının ilgi alanındadır. Sömürgeci, emperyalist devletlerin Orta Doğu için yaptıkları diplomatik kavganın merkezi adeta Osmanlı Devleti'dir. Osmanlı Devleti, hem kendi coğrafyası, hem de geniş bir alana yayılan İslam dünyası ile alakalı kavganın etkisindedir. Böyle çok yönlü bir kışkıracının etkisinde olan Osmanlı Devleti'nin istihbaratçılık ile ilgili bu gelişmelerin dışında kalması beklenemezdi.

Sultan II. Abdülhamid hatıralarında Osmanlılarda istihbaratın nasıl toplandığını şöyle anlatmaktadır: "Osmanlıda töre budur. Padişah tebasının ne düşündüğünü, hangi şikayetleri olduğunu bir yandan kendi valilerinden, kadılarından hükümet yolu ile öğrenir, bir taraftan ülkenin dört bir bucağına serpilmiş tekkelerin şeyhlerinden, dervişlerinden haberler toplar ve buna göre ülkeyi idare eder. Ceddin Sultan Mahmut (II) buna gezginci dervişleri de ekleyip istihbaratı genişletmişti. Ben tahta çıktığım zaman durum buydu ve böylece devam ediyordu."⁶⁰

İkinci Abdülhamid'i istihbarat teşkilatı kurmaya bazı önemli olaylar itmiştir. Londra Sefiri Muzurus Paşa'dan Serasker Hüseyin Avni Paşa'nın İngilizlerden para aldığını öğrenmesi onu bazı devlet adamları hakkında şüpheye itmiştir. Sadrazamlık yapan bir kişinin yabancı devletlerden para alması

II. Abdülhamid'i haklı olarak tedirgin etmiş ve devlet adamlarına güvenini sarsmıştır. Diğer taraftan yakınlarından Mahmut Paşa'nın da Jön Türkler hakkında önemli bazı bilgiler sunması II. Abdülhamid'i bazı gerçeklerle karşı karşıya getirmişti. Paşanın bu bilgileri elde etme biçimi gerçekten de üzerinde durulmaya değer bir olaydır. Zira paşa kendine bağlı bir casus teşkilatı kurmuş ve Jön Türklerin yakınlarından bazı kimseleri para ile satın almıştı.

OSMANLILARDA İSTİHBARATÇILIK

Devletten habersiz bazı kişilerin teşkilat kurmaları haklı olarak Abdülhamid'i kendine bağlı bir istihbarat teşkilatı kurmaya sevk etmiştir. Paşadan teşkilatı devralmış ve böyle gizli işlerle uğraşmaması için de uyarmıştır. Tahta çıktığı zaman bu ve benzeri olaylarla karşılaşan II. Abdülhamid şunları söylemektedir: "devlet güven içinde olamazdı. Doğrudan doğruya şahsıma bağlı bir istihbarat teşkilatı kurmaya bu düşünce ile karar verdim. İşte düşmanlarımın jurnalcilik dediği teşkilat budur...Evet jurnal sistemini ben kurdum, ben idare ettim. Fakat vatandaşı değil, hazineden maaş aldıkları, Osmanlı nimeti ile gırtlaklarına kadar dolu oldukları halde devlete ihanet edenleri tanımak, izlemek için!. Kendi devletini yıkmak, kendi padişahının canına kastetmek karşılığı yabancı devletten para alan sadrazamları gördükten sonra !..." II. Abdülhamid verilen jurnallerin bir kısmının iftira olduğunu bildiğini ve her jurnale itimat etmediğini ifade etmektedir.⁶¹ Jurnalciliğin ayıp olduğunu ve gazetelerdeki "jurnal raporlarının" kötü şeyler olduğunu bildiğini ama bunlardan vazgeçmenin de mümkün olmadığını söylemektedir. Bir kısım gayretkeş jurnalcilerin yazdığı mübalağalı raporların farkında ve onlara inanmamaktadır.⁶² Ayrıca II. Abdülhamid'in her gün binlerce jurnal alıp, bunları bizzat okuduğu Tahsin Paşa tarafından yalanlanmaktadır. Tahsin paşa hatıralarında "Sultan Hamid'in bilhassa jurnallere el sürmediği hal'inden sonra kendi dairesinde sandıklarla kapalı jurnal bulunmasıyla sabittir"⁶³ diye yazmaktadır. II. Abdülhamid önemli devlet ricalinin verdiği raporları daha çok dikkate almakta ve okuduktan sonra Daire-i Kitabet'e, göndererek resmi işleme sokmaktadır. II. Abdülhamid devrindeki istihbarat teşkilatı devlet teşkilat şemasında görünmemekle beraber Zabtiye Nezareti'ne bağlı olarak çalışmaktadır. Teşkilatın bu nezarete bağlı olarak çalıştığını bazı arşiv belgeleri göstermektedir. 21 Haziran 1876 tarihli bir belgede, Zaptiye Nezareti'ne istihbarat işleri için aylık elli bin kuruş ödenek verilmesi öngörülmektedir.⁶⁴ Said Paşa'nın ilk sadrazamlığı sırasında bir hafiye talimatnamesi yazdırarak teşkilatı kurduğu ileri sürülmektedir. Ancak yukarıdaki belgeden anlaşıldığına göre teşkilat, Said Paşa ve II. Abdülhamid'den de önce mevcuttur. Dolayısıyla Said Paşa teşkilatı, polis teşkilatı çerçevesinde yeniden tanzim etmiş olmalıdır.⁶⁵ II. Abdülhamit bir kısım devlet adamlarınca kendisinden bazı bilgilerin saklanması da doğru bulmamaktadır. O, Sait ve Kamil Paşa'nın, eski Berlin Sefiri Galip Beyin basit bahanelerle İngiltere ve Almanya'ya sığınmalarını istihbarat teşkilatını ve hükümeti küçük düşürmek amacıyla yapılmış bir hareket olarak kabul etmektedir. Bu tarz davranışlar padişahı şahıslar bazında da araştırmaya itmektedir. Bu davranışı ile bazı insanları tedirgin ettiğinin farkındadır. Bütün bunlara rağmen istihbarat teşkilatının zaruretine inanmakta ve istihbarat teşkilatının pek de kötü olmadığı kanaatindedir.⁶⁶

Yıldız İstihbarat Teşkilatı'nın ıslah ve geliştirilmesinde yabancı uzmanlardan da istifade edilmiştir. Bunlardan en önemlisi Fransız Mösyö Bonin'dir. Teşkilatı düzenlemek üzere 1884 yılında Fransa'dan yüksek maaş verilerek getirilmiştir. Bonin'in hazırladığı projeye göre teşkilat Zaptiye Nezareti bünyesinde faaliyet gösterecektir. Teşkilatın amacı "hükümdarın şahsi hukukunun korunması, devletin ve halkın emniyetinin sağlanması"olarak belirtilmiştir.⁶⁷

Padişahın yabancı ülkelere sığınanlar hakkındaki kanaatini bazı yabancılarda doğrulamaktadır. Lui Ramber, Damat Mahmud Paşa'nın Marsilya'ya kaçışını, dönüşünü pahalya satmak için yapılmış bir hareket olarak hatıralarında anlatmaktadır. Ayrıca "Padişahın ahmak ihtiyarlar, uşaklar ve casuslardan başka kimseye itimat etmeyerek bunlarla hükümeti idare etmesine tahammül edememek" gibi ileri sürülen fikirler ise bahanedir.⁶⁸ Yıldız İstihbarat Teşkilatı'nın bazı faaliyetlerinden rahatsız olan batılı kuruluş ve kişiler de bulunmaktadır. Reji idaresi genel müdürü olan aynı Lui Ramber

OSMANLILARDA İSTİHBARATÇILIK

kendisine ve diğer batılı kuruluşlara girip çıkanlarla ilgili olarak padişaha rapor verilmesinden rahatsızlık duymaktadır. Bu raporlarda yazılanların asılsız, suikast ve entrikaların hayali olduğu kanaatindedir. Bir kısım ajanların bu kuruluşlardan para sızdırmak için bu yalanları uydurduklarını düşünmektedir. Hatta Ermeni ajanlarla Türk ajanların rüşvet için işbirliği yaparak yalan raporlar yazdıklarından emindir. Bu durumu olaylardan haberdar olduğuna inandığı Başkatip Tahsin Paşa'ya da şikayet etmiştir. Lui Ramber, şikayetleri nazik bir şekilde dinleyen paşanın herhangi bir işlem yapacağına ise inanmamaktadır.⁶⁹

İkinci Abdülhamid Devri'ni eleştiren bazı muhalifleri teşkilat ile ilgili birtakım mübalağalı bilgiler vermektedirler. Süleyman Kani İrtem'in "Abdülhamid Devrinde Hafiyelik ve Sansür" isimli eserinde önemli bilgilere rastlamaktayız. Onun yazdığına göre "hafiyeliği sanat ve meslek edinmiş olanların miktarı 30.000'i bulmaktadır. Osmanlı tebaasından başka Lehliiler, Almanlar, Ulahlar, Fransızlar ve İngilizlerden de padişaha bu yolda hizmetler yapanlar vardı. Memurlar haricinde derviş, şair, dilenci, Afganlı, Buharalı, hacı, Kürt, Tatar hoca, Dağistanlı yahut Kaşgarlı molla, falcı, oyuncu, ipnotizmacı, tellal, Sudanlı şeyh.hasılı müşir ve vezir rütbelilerinden tutunuzda her cinsten, her sınıftan bir çok insanlar bu işi yapıyorlardı."⁷⁰ Teşkilata vilayetlerde valiler, memurlar, yurt dışında sefirler ve sefarethane mensupları da bilgi göndermektedir. II. Abdülhamid zamanında Yıldız Sarayı'nda teşkilatlanan bu servis onun saltanatı süresince devamlı bir gelişme göstermiştir. Teşkilat elemanları sadece İstanbul'da değil ülkenin birçok yerinde faaliyette bulunmaktadırlar. Bu yerler; Selanik, Yanya, Bosna, Suriye, Bitlis, Kosova, İbrail, Serfice, Yaş, Kalas, Yakova, Köstendil (Köstence), Van, Laşid (Girit'e bağlı), Kareferya gibi vilayet ve sancaklardır.⁷¹ Padişah muhalifleri teşkilatı, basit bir hafiyelik teşkilatı, ispiyoncular grubu gibi göstermek istemiştir. Ancak bu teşkilatın sadece padişahın saltanatını devam ettirmek için içe yönelik çalışmalar yapan bir kuruluş olmadığı da bilinmektedir. Bu teşkilat aracılığı ile uluslararası ilişkilerde meydana gelen gelişmeler yakından takip edilmiştir.⁷² Yurt dışında görevlendirilen istihbarat elemanları topladıkları istihbaratı Hariciye Nezareti kanalıyla İstanbul'a ulaştırmışlardır. Dışarıda devlet aleyhine faaliyet gösteren kuruluşlar, bilhassa Ermeni örgütleri takip edilmiştir. Londra İngiliz Ermeni Cemiyeti ile Amerika Hınçak Komitesi teşkilatın takip ettiği önemli kuruluşlardır.

Ayrıca Petersburg'dan yönetilen Nihilist ve Sosyalist grupların Bulgaristan'a yönelik faaliyetleri, Viyana'dan Osmanlı ülkesine yapılan kaçak silah sevkiyatı ve İran'daki gelişmeler teşkilatın dikkatle takip ettiği konulardır.⁷³ Teşkilat yabancı gizli servis örgüt elemanlarını dahi kullanabilmeyi başarmıştır. İngiliz gizli servisinin adamı olan Türkolog, Profesör Arminius Vambery aynı zamanda II. Abdülhamid'in İngiltere nezdindeki ajanıdır da.⁷⁴ İttihatçılar iktidara geldikten sonra Harbiye Nezareti'ne sandık sandık bu teşkilat ile alakalı evrakı toplamışlardı. Bu evrakı yayınlamayı teklif edenler olmuşsa da, bu fikre karşı çıkılmıştır. Mahmut Şevket Paşa bu evrakın yakılmasına da, yayınlanmasına da müsaade etmemiştir. Enver Paşa Harbiye Nazırı olunca Yıldız Teşkilatı evrakını Harbiye Nezareti bahçesinde yaktırmıştır.⁷⁵ Teşkilat Bakanlar Kurulunun 29 Temmuz 1908 tarihli kararıyla kaldırılmıştır.⁷⁶ Dolayısıyla Yıldız istihbarat Teşkilatı ile alakalı önemli tarihî bazı bilgiler de yok olmuştur.

C. Teşkilat-ı Mahsusa

İttihat Terakki Partisi iktidarı ele geçirdikten sonra yeni bir teşkilat kurmuştur. Kısa zamanda teşkilatlanan ve I. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar birçok faaliyette bulunan

OSMANLILARDA İSTİHBARATÇILIK

Teşkilat-ı Mahsusa ile ilgili bazı kitap ve makaleler yayınlanmaktadır. Daha önceleri sadece hatıralara dayalı olarak yapılan bu çalışmalara, arşive dayalı çalışmalarda eklenmiştir. Ancak bunlar şu anda bütünü kavramaktan uzaktır. Çünkü belgelerin tamamına ulaşılamamıştır. Dolayısıyla konu ile ilgili yazarlar ulaşabildikleri bilgi ve belgelere dayanarak yazmak mecburiyetindedirler. Bu yüzden teşkilatın faaliyetlerinin tamamı ortaya konulamadığı gibi bazı temel meselelerde bile mutabakat sağlanamamaktadır.

1. Kuruluşu

Teşkilat-ı Mahsusa'nın İttihat ve Terakki Partisi ile olduğu kadar, silahlı kuvvetlerle de organik bağı olduğu kesindir. Teşkilatın ne zaman kurulduğu hususunda bazı tartışmalar mevcuttur. Bir kısım araştırmacılar bu tarihi Meşrutiyet öncesine kadar götürmekte, bazıları ise Meşrutiyet'ten sonra 1911-1912 Trablusgarp Savaşı sırasında İtalyanlara karşı Enver Bey ve arkadaşları tarafından yürütülen gerilla hareketlerini bir teşkilatın örgütlemesi sonucu yapılan faaliyetler olarak değerlendirmektedirler. Balkan Savaşları sırasında da "Teşkilat-ı Mahsusa" adlı birliklerin cepheye gönderildiği iddiaları mevcuttur.⁷⁷ Bu iddialarda bulunanlar teşkilatın 1913 yılında resmi örgüt olarak bir "irade-i seniyye" ile kurulduğunu yazmaktadırlar. Ancak iddiaları ile ilgili resmi bir vesika ve "irade"nin mevcudiyetini de ortaya koyamamaktadırlar.⁷⁸

Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etütler Başkanlığı arşivindeki belgelere dayalı yapılan son araştırmalara göre ise teşkilatın kuruluşu, 17 Kasım 1913 olarak tespit edilmiştir.⁷⁹ Teşkilatın resmi bir örgüt olduğu belgelerden kesin olarak anlaşılmaktadır. Teşkilatın Dahiliye Nezareti'ne bağlı olduğu ifade edilmekteyse de⁸⁰ kesin olarak Harbiye Nezareti'ne bağlı olduğu resmi yazışmalardan anlaşılmaktadır. Teşkilatın kurucusunun Enver Paşa olduğu konusunda bütün araştırmacılar ve hatıra yazarlar mutabıktırlar. Nafia Nazırı ve Halep mebusu Ali Münif Bey Birinci Dünya Savaşı sonrasında Meclis-i Âlide, sorgulanması sırasında verdiği ifadede şöyle demektedir: "Teşkilat-ı Mahsusa namı altındaki teşkilata gelince, ben deniz bunu memalik-i islamiyede propaganda yapmak üzere müteşekkil ve Harbiye Nezaretine merbut bir heyet biliyorum, yoksa çeteler olduğunu bilmiyorum."⁸¹

Teşkilatın başkanları: Süleyman Askeri Bey'den hemen sonra başkanlığa Ali Başhampa (24 Mayıs 1915'ten 31 Ekim 1918'e kadar. Ali Başhampa 31 Ekim 1918'de ölmüştür.) ve 5 Aralık 1918'de de Hüsamettin Ertürk getirilmiştir.⁸²

2. Kuruluş Amaçları

Teşkilatın kuruluş amacını/amaçlarını geniş ve dar çerçevede olmak üzere ikiye ayırabiliriz. Belgelerden anlaşıldığına göre batılıların İslam alemine karşı takındıkları tavırlar ve bu toprakları işgal etmeleri bir tepkiye sebep olmaktadır. Osmanlı asker ve sivil aydınları batının bu davranışlarından tedirgin olmakta ve Batı'ya olan itimadını kaybetmektedir. Osmanlının son dönemlerinde gördüğümüz Batı'ya hayranlık, işgaller karşısında yerini hayal kırıklığına bırakmaktadır. Hatta bunlara karşı tedbirler almak, mücadele etmek fikri giderek artmaktadır. İşte böyle bir ortamda ülkeyi ve İslam alemini nasıl emperyalistlerin elinden kurtarabiliriz düşüncesi, örgütlenme fikrini de beraberinde getirmiştir. Geniş manada İslam alemini, daha dar anlamda ise Osmanlı ülkesini işgallerden, her türlü düşmandan temizlemek için örgüt kurma fikri gelişmiştir. Yine bu aydınlara göre Avrupa'nın karşısında onlara karşı koyabilecek, Müslümanların haklarını

OSMANLILARDA İSTİHBARATÇILIK

koruyabilecek güç de Osmanlıların elinde idi. O günkü İslam dünyasını düşünecek olur isek bu düşünce yabana atılacak bir fikir de değildir.

Teşkilat birtakım gerçekçi ve belirli amaçlara sahipti. a- İç güvenliği sağlamak, b- devletin varlığı için hayati öneme sahip olduğu düşünülen Türklerin hakimiyetini korumak, c- Osmanlı sistemini hangi grupların ve ideolojilerin tehdit ettiğini ortaya çıkarmak için casusluk, d- düzenli ordu birliklerine yardımcı olmak ve icabında onların yerini almak için çete savaşları yapmak, bu amaçlar arasında idi.

Aynı zamanda oldukça genel hedefleri de vardı. Osmanlı Devleti'nin daha fazla toprak kaybetmesini önlemek ve bunu gerçekleştirmek için Müslümanların çok sayıda bulunduğu İtilaf Devletleri sömürgelerinde ayrılık tohumları ekmek gibi.⁸³ Teşkilat öncelikle Fas, Tunus, Cezayir, Trablusgarp, Bingazi, Afrika ortaları Mısır, Habeşistan, Sudan, Zengibar, Somali, Malay Adaları, Açe Adaları, Belucistan, Afganistan, Rus ve Çin Türkistan'ı, Hive, Kuzey Kafkasya, Azerbaycan, Güney Kafkasya, Moğolistan, Kırım, Arnavutluk, Trakya ve Makedonya gibi bölgelerde yapacağı propaganda ve diğer faaliyetlerle "ruhları uyandıracak, İslamın parçalanana, dağıtılan ruhunu yavaş, yavaş canlandıracağı".

Diğer taraftan Osmanlı'nın Avrupa'daki siyasi önemini arttırmak, Avrupalıların I. Dünya Harbi öncesi yaptıkları paylaşma planlarını akamete uğratmak, harp esnasındaki imhalarına engel olmak amacını da taşıyorlardı. Diğer bir ifade ile teşkilatın birinci amacı ve görevi Türk ve İslam alemindeki dağınıklığı gidererek, İslami bir ruh etrafında birleştirmek; ikinci hedefi ve görevi ise batılı ülkelere yönelik çalışmalarla Osmanlıların siyasi önemini anlatarak artırmak, onların planlarını bozmak ve işgallerine mani olmaktı.⁸⁴ Teşkilatın yukarıda çerçevesini çizmeye çalıştığımız amaçlarını kısaca Türkçülük ve İslamcılık olarak ifade etmek de mümkündür.⁸⁵

3. Teşkilat Yapısı

Teşkilatın sadece gönüllü müfrezeler ve çeteler kurarak gerillacı bir faaliyette bulunduğunu, tam bir teşkilat özelliğine ulaşmadığını⁸⁶ söylemek pek mümkün değildir. Belki ilk başlarda bu kadar geniş bir coğrafi alanda faaliyet göstereceği ve faaliyet şekillerinin (propaganda, suikast, karşı propaganda, gerillacılık v.s) bu kadar çeşitli olacağı kurucusu Enver Paşa tarafından da düşünülmemişti. Ancak batılı anlamda politik ve askeri istihbarat teşkilatı olarak bilinçsizce Osmanlı Devleti'nde kurulmuş bir teşkilatı denilebilir.

Teşkilat hem II. Abdülhamid'in Yıldız Teşkilatı'nın devamı, hem de Osmanlı için yeni bir şeydi. Teşkilat-ı Mahsusa bir istihbarat örgütünün işlevlerinin geniş bir yelpazesini teşkil eder. Bu manada bir örgüt anlayış ve sistemine Osmanlı tarihinde daha önce pek rastlanmaz. Her şeyden önce kabul etmek lazımdır ki Teşkilat-ı Mahsusa Avrupa tarzında bir kuruluştur. Bazı yerli niteliklerine rağmen Batılı tarzda kurulmuştur denilebilir. Alman gizli servisleriyle irtibatı, ortaklaşa bazı faaliyetleri olmakla beraber, Almanların teşkilatın kuruluşunda öncülük yaptıklarına dair elde şimdilik bir bilgi yoktur. Teşkilat tamamen Enver Paşa'nın Avrupa'da bulunduğu sırada kazandığı tecrübenin sonucu kurulmuştur diyebiliriz.⁸⁷

Teşkilat şemasına bakıldığında da profesyonel bir örgüt olarak planlandığı izlenimini vermektedir. Bütün birimlerinin aynı çalışma hızına ve gayretine sahip olup olmadığını

OSMANLILARDA İSTİHBARATÇILIK

şimdiki bilgilerimizle ölçmek pek mümkün gözükmemektedir. Elimizdeki bilgiler teşkilatın Avrupai tarzda bir teşkilat şemasına sahip olduğunu gösterdiği gibi, bazı noksanlarının da olduğunu göstermektedir.⁸⁸

Teşkilatın şeması şöyledir:

Teşkilat-ı Mahsusa veya Umur-ı Şarkiye Dairesi:

- -Tercüme ve Telif Şubesi,
- -Hindistan, Mısır, Afganistan, Arabistan Şubesi,
- -Şark Şubesi,
- -Rumeli Şubesi,
- -Afrikay-ı Şarki ve Afrikay-ı Garbi Sevkiyat,
- -Umur-ı Tanzimiyye,
- -Muamelat-ı Zatiye,
- -Kurye Şubesi,
- -Evrak Ve Dosya Şubesi,
- -Muhasebe Şubesi,
- -Emir Eleri,
- -Posta Eleri,
- -Sevkiyat Eleri,
- -Aşçı,

4. İnsan Kaynağı, Malzeme Temini ve Buna Yardımcı Olan Kuruluşlar

- - Mahkumlar ve Sabıkalılar: Bunların işe yarayanları askeri bir kıta olarak (Yakub Cemil Müfrezesi gibi), işe yaramayanlar ise amele taburları olarak istihdam edilmişlerdir.⁸⁹
- - Mevlevi ve Bektaşî Grupları: 4. Ordu emrine bir Mevlevi taburu, Kafkaslara da Gelibolu'dan bir Bektaşî grubu gönderilmiştir.⁹⁰
- - Bedevi mücahitler, Kürt, Çerkez, Dürzi ve Laz aşiretlerinden gönüllü birlikler ve Yemenliler.⁹¹ Bunların dışında teşkilatın düzenli esas ajanlarının çoğu Türk'tü. Bunun yanında ülkenin birçok yanına dağılmış olan şubelerinin başında bulunanların bir kısmı Türkçe konuşan ama ırkî olarak Türk olmayan Müslüman gruplardandı. Ajanların büyük bir kısmı vasıflı kimselerdi. Ki bunlar arasında doktorlar, mühendisler, gazeteciler, fırka mensubu politikacılar, geçmişleri şüpheli komitacılar (ama sadakatli) ve subaylar. Asıl grubu ve teşkilatın bel kemiğini de bu subaylar grubu meydana getirmektedir. Zaten o zamanki İngiliz, Alman, Fransız gizli servislerinin de asıl elemanları subaylar olarak gözükmektedir. Ayrıca bunların dışında Orta Doğu ve Afrika'da yaşayan Osmanlı tebasından ama Türk olmayan çoğu para karşılığı hizmet eden kişiler de vardır.⁹²
- - Çeteler: Yakup Çetesi, Topal Osman Çetesi, Maksut Çetesi, Veysel Bey

Çetesi gibi.⁹³

Teşkilat-ı Mahsusa müfrezelerinin çeşitli şekillerde teşkil edildiğini görüyoruz. Bunları temin ederken genellikle hareket yapılacak bölgelere uygun insan tipine dikkat edilmektedir. Bu insanların teminine yardımcı olan kuruluşlar arasında şunlar vardır. Müdafaa-i Milliye Cemiyetleri, İttihat ve Terakki Partisi, Dahiliye Nezareti ve mülkî makamlar (valilikler, mutasarrıflıklar, kaymakamlar). Mesela Balıkesir bölgesinden Kuzey Afrika'ya gönderilmek üzere 1500 mevcutlu iki gönüllü alayı teşkil edilmiş ve İzmir'e gönderilmiştir. Bunların iaşelerinin hemen tamamı, elbiselerinin ise bir kısmı bölge halkının yardımlarıyla temin edilmektedir.⁹⁴ Ankara Valisi Mazhar Bey'in 27 Teşrin-i Sani 1330 (10 Aralık 1914) tarihli bir yazısında vilayet dahilinde yapılan tetkikat neticesinde "30.000 kadar Çerkez ve Kürdün çetecilikte istihdam edilebileceği"nin anlaşıldığı ve daha çok adam isteğinin de araştırıldığı belirtilmektedir. Kafkasya ve Doğu Anadolu'da kullanılmak üzere istenen Kürd ve Çerkez gruplarının yanında Türk unsur ve Rumeli muhacirlerinin de istekli oldukları tespit edilmiştir.⁹⁵

Teşkilat-ı Mahsusa müfrezeleri görev yerlerine intikal ederken bazı uygunsuz davranışlarda bulunmakta ve çevreyi rahatsız etmektedir. Bu davranışlarının şikayet konusu olması üzerine Teşkilat merkezi müfrezeleri, Müdafaa-i Milliye ve hükümet dairelerinin dışında kimse ile muhatap olmamaları hususunda sert bir şekilde uyarılmıştır. Şayet bundan sonra da şikayetler olursa birinci derecede müfrezelerde görevli subayların sorumlu tutulacağı ikazı da yapılmıştır.⁹⁶

5. Teşkilat-ı Mahsusa Müfrezeleri ve Düzenli Ordu Birliklerinin Anlaşmazlığı

Teşkilât-ı Mahsûsa müfrezelerinden bir kısmının askerlikle doğrudan ilgisi olmayan gönüllülerden oluştuğunu daha yukarıda belirtmiştik. Bunların başında yetkili durumda olanlarında bir kısmının daha önce askerlikle ilişkisi kesilen, bir kısmını ise hiç ilişkisi olmayan politikaya bulaşmış İttihatçılardan oldukları bilinmektedir. Enver veya Talat Paşaların adamları olan bu müfreze yetkilileri ile ordu yöneticileri arasında kısa zaman sonra çekişmeler başlamıştır. Kendilerini hiçbir askeri kural ile kayıtlı hissetmeyen, hatta parti ile üst düzeyde ilişkisi olan bu müfreze komutanları zaman zaman kendilerini asıl askeri birlik komutanlarının üstünde görmektedirler. Hatta onların fikir ve hareketlerini kontrol etme yetkisine sahip oldukları kanaatindedirler.

Bilhassa Doğu Cephesi'nde bunun tipik örnekleri görülmüştür. Sarıkamış Harekati sırasında düzenli ordu birlikleri Ruslarla herhangi bir çatışmaya girmeye lüzum görmeyip beklerken, bazı çete grupları çatışmalara giriyorlardı. Tabii ki bu durum askerleri rahatsız etmektedir.⁹⁷

Diğer taraftan düzenli birlik komutanlarını adeta denetleyen, onların Genelkurmay ve Harbiye Nezareti ile alakalı düşüncelerini öğrenip İstanbul'a bildirmeleri de çekişme, sürtüşme konularından bir başkasıdır. Erzurum'da Teşkilât-ı Mahsûsa müfrezelerinden birinin başında bulunan Dr. Bahaeddin Şakir ile 9. Kolordu komutanı Ahmet Fevzi Paşa arasında geçen olaylar bunun en iyi delilidir. Nitekim iyi bir asker olan Ahmet Fevzi Paşa'nın ağzını arayan Bahaeddin Şakir, paşanın hükümetin harp ile ilgili takip ettiği politikayı tenkit eden konuşmalarını hemen Harbiye Nazırı Enver Paşa'ya ulaştırmıştır. Bu haber üzerine derhal Ahmet Fevzi Paşa görevden alınmış ve yerine 34. Tümen komutanı İhsan Paşa tayin edilmiştir.⁹⁸ Bahaeddin Şakir'in bu tarz davranışları zaman zaman o kadar çekilmez olmakta ve komutanları çileden çıkarmaktadır ki bu yüzden bir

OSMANLILARDA İSTİHBARATÇILIK

ara Vehib Paşa Bahaeddin Şakir'i tutuklamayı bile düşünmüştür.⁹⁹

Teşkilat-ı Mahsûsa'nın başına getirilen bu kişiler yetkilerinin dışına taşmaya her zaman meyilli idiler. Tabii bunların yetkilerini tecavüz etmeleri mülki erkan ile aralarında anlaşmazlıkların çıkmasına ve İstanbul'a şikayet edilmelerine sebep olmaktadır. Ufak tefek bazı başarılarla kendilerini birer büyük komutan gibi görüyorlardı. Ve şöhret peşindeydiler.¹⁰⁰ Teşkilata sadece askeri birlik komutanları değil, siyasilerden bir kısmı da karşıdır. Bunlardan biri de Çürük Sulu Mahmud Paşa'dır. Ona göre bunların davranışları Osmanlı-Rus ilişkilerinde de olumsuzlukların meydana gelmesine sebep olmuştur. Hatta Rusların Osmanlı topraklarında katliam yapmalarına bile neden olmuştur. Nafia Nazırı Çürük Sulu Mahmud Paşa'nın Meclis-i Mebusan'da verdiği ifadede bu hususa değinilmekte ve Teşkilât-ı Mahsûsa suçlanmaktadır. Paşa ifadesinde bu çeteler yüzünden şarkta büyük facialar meydana geldiğini ifade etmektedir. Teşkilata karşı olduğunu beyan etmektedir. İfadeden anlaşıldığına göre teşkilat bir istihbarat kuruluşu olarak değerlendirilmemekte ve böyle bir müessesenin zaruretine de inanılmamaktadır. Doğuda Hoy ve Selmas havalisine gönderilen bu çeteler yüzünden halk Ruslara karşı isyan etmiştir. Buna kızan Ruslar ise halkı katletmişlerdir. Bu konu meclis gündemine gelmiştir. Tartışmalarda konunun diplomasi yolu ile çözülmesi fikri ağır basmıştır. Buna rağmen Enver ve Cemal Paşa ise hala çetelerin asker gönderilerek takviye edilmesinden yanadır.¹⁰¹

Teşkilât-ı Mahsûsa'nın kuruluşu, icraatları ve teşkilatın mahiyeti hakkında o zamanki mevcut hükümet üyelerinin pek bilgi sahibi olmadıkları anlaşılmaktadır. Sadrazam ve bakanların Birinci Dünya Harbi akabinde Divân-ı Âlice yapılan sorgulamalarında verdikleri ifadelerden teşkilata karşı oldukları ve mahiyetini de bilmedikleri ortaya çıkmaktadır. Eski sadrazam Said Halim Paşa'nın verdiği ifadede "cihet-i askeriye gördüğü lüzum üzerine harici bir teşkilat yapmıştı ve buna karşı sadaretin bir şey yapmasına ihtimal yoktu. Sadrazam Meclis-i Vükelaya riyaset eder ve nazirlarda lütfederler, dinlerlerse dinlerler. Arzu etmezlerse dinlemezler"¹⁰² beyanı gerçekten dikkate şayandır. İttihatçıların hükümet etme anlayışını gösteren tipik bir uygulama olduğu gibi, Teşkilât-ı Mahsûsa'nın da nasıl kurulduğu ve nasıl başına buyruk bir teşkilat olduğunu da göstermektedir. Siyasi otoritenin, devlet adına birtakım gizli icraatta bulunacak bir devlet kurumunun faaliyetlerine müdahale edememesi, hesap soramaması gibi hususlar, üzerinde durulması gereken önemli konulardır. Divân-ı Âli tarafından onuncu soru olarak bakanlara tevcih edilen Teşkilât-ı Mahsûsa ile ilgili soruya bakanlar, ya teşkilatı tanımadıkları veya haberdar oldukları halde bundan kendilerine soru sorulamayacağı şeklinde cevap vermişlerdir.¹⁰³

6. Kapatılışı

İttihatçılara karşı olan VI. Mehmed Vahdettin'in emriyle teşkilat kapatıldı. Teşkilatın son başkanı Hüsamettin Ertürk bu hususta hatıralarında şunları yazmaktadır. Enver Paşa yurttan ayrılırken "şimdiye kadar vekaleten bakmakta olduğun Teşkilât-ı Mahsûsa'ya benden sonra siz riyaset edeceksiniz. Emrini yazdırdım. Teşkilât-ı Mahsûsa'yı resmen lağvedeceksiniz. Fakat hakikatte bu teşkilat asla ortadan kalkmayacaktır. Ahmet İzzet Paşa ile konuştuk, tamamen mutabık kaldık. Sana lazım gelen bütün yardımı yapacaklar, mestureden para da verecekler."¹⁰⁴

Sonuç

OSMANLILARDA İSTİHBARATÇILIK

İstihbaratçılık bir gelenek işidir. Yani bu konuyu bilen, bu işe yatkın, sonuç itibariyle tecrübeli eleman önemlidir. Dünyanın en önemli istihbarat teşkilatlarının tarihi bunu bize göstermektedir. Türkiye’de de istihbarat teşkilatlarının geçmişi oldukça eskiye dayanmaktadır. Çok eski devirlerden beri Türklerde de ilkel usullerle yapılan bir istihbarat söz konusudur. Ancak profesyonel manada istihbaratçılığın geçmişi ülkemizde de XIX. yüzyılın ortalarına kadar uzanmaktadır. Osmanlılarda Sultan Abdülmecid zamanında kurulan gizli teşkilat ile Yıldız Teşkilatı ve Teşkilât-ı Mahsûsa denemeleri istihbaratçılığımız için en önemli denemelerdir. Yukarıda da açıklandığı üzere bu tarihlerden evvel de Türklerde istihbarat işi ile uğraşan kuruluşlar vardır. Bütün dünyada olduğu gibi

XIX. yüzyıla gelinceye kadar istihbaratçılık daha çok askeri anlamda casusluk şeklinde anlaşılmiş ve uygulanmıştır. Araştırmalarımızda bu yüzyıla gelinceye kadar casusluk ile ilgili teorik birçok bilgiye ulaşılmıştır. Bilhassa Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde siyasetnâme ve nasihatnâme türünde yazılan eserlerde devlet adamlarına ve hükümdarlara gerek iç, gerekse dış istihbaratın lüzumu hakkında öğütler verilmektedir. Yönetimde başarılı olabilmeleri için casusluğun şart olduğu ve nasıl yapılması gerektiğine dair teferruatlı sayılabilecek bilgi vardır.

İstihbarat tarihimizde üzerinde en çok konuşulan, tartışılan dönem, II. Abdülhamid dönemi ve kurduğu Yıldız Teşkilatı’dır. Bu fikir ve tartışmaların çok sağlam temellere dayanmadığı bir gerçektir. İttihat-Terakki’nin iktidara gelmesi ile teşkilata ait sandıklar dolusu evrak yakılmıştır. Dolayısıyla bu devir ile ilgili ortaya atılan fikirler çoğu zaman belgeye müstenit değildir. Bu zamana kadar Abdülhamid dönemi ile ilgili ortaya atılan fikirlerin kaynağı genellikle o devri yaşamış bir kısım insanların hatıralarına dayanmaktadır. Hatıralar ise yazarlarının halet-i ruhiyelerini aksettirmektedir. O dönemin aydınlarında Abdülhamid düşmanlığı yaygındır. Bu bakımdan tarafsız ve soğukkanlı oldukları söylenemez. Teşkilatın yurt içi ve yurt dışı faaliyetlerini bir bütün olarak görememektedirler. Olayları, basit bir ispiyonculuk derecesinde algılamakta ve yakın çevrelerindeki bazı kişilerin başına gelen olayların heyecanı ve kızgınlığı ile değerlendirmektedirler. Teşkilatların faaliyetleri sırasında gerçekten mağdur olanlara rastlamak mümkündür. Eskiden olduğu gibi günümüzde de bu ve benzeri mağduriyetler söz konusudur. Ancak istihbarat teşkilatları ile ilgili yorumlarda bazı münferit ve haksız uygulamaların esas alınması yanıltıcıdır. Yani bu tip olaylar teşkilatların varlıklarının zarureti ortadan kaldırmaz. Elbette insanları mağdur eden bir kısım faaliyetlerin olmaması veya en aza indirgenmesi temenni edilecek bir durumdur. Kaldı ki insanlar sadece istihbarat teşkilatlarının uygulamalarından, hatalarından dolayı da zarara uğramamaktadır. Osmanlı dönemi istihbaratçılığı ve istihbarat teşkilatları ile alakalı araştırmaların henüz emekleme devrinde olduğunu söylemek mübalağalı bir hüküm olmasa gerekir.

Yrd. Doç. Dr. Hamit PEHLİVANLI

Kırıkkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi / Türkiye

Alıntı Kaynağı: Türkler, Cilt: 13 Sayfa: 653-667

Dipnotlar :

1. Taner Timur, Osmanlı Gizli Polis Örgütü Nasıl Kuruldu?, Tarih ve Toplum, cilt. 1, sayı. 6, Haziran 1994, s. 32; Mehmet Ali Beyhan, "II. Abdülhamid Döneminde Hafiyeye Teşkilatı ve Journaller", İlmî

OSMANLILARDA İSTİHBARATÇILIK

- Araştırmalar, sayı. 8, İstanbul 1999, s. 65.
2. Gelibolulu Mustafa 'Âlî; Mevâ'idü'n-Nefâis fi-Kavâ'idil-Mecâlis (hz. Mehmet Şeker), T. T. K. Yay., Ankara 1997, s. 147.
 3. Hezarfen Hüseyin Efendi; Telhisü'l-Beyân fi Kavânîn-i Âl-i Osmân (hz. Sevim İlgürel), T. T. K. Yay., Ankara 1998, s. 179.
 4. Hezarfen Hüseyin Efendi; Telhisü'l-Beyân fi Kavânîn-i Âl-i Osmân (hz. Sevim İlgürel), T. T. K. Yay., Ankara 1998, s. 185.
 5. Defterdâr Sarı Mehmed Paşa; Zübde-i Vekayiât (hz. Abdülkadir Özcan), T. T. K. Yay. Ankara 1995, s. 306.
 6. Defterdar Sarı Mehmed Paşa; Nesayih'ül vüzera v'el-Ümera (Sad. H. Ragıp Uğural), Kültür Bak. Yay., Ankara 1992, s. 101.
 7. 5 Numaralı Mühimme Defteri (973/1565-1566) (Belge Numaraları: 858, 1125, 1178, 1206, 1420, 1708, 1875), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü yayınları, Ankara 1994, s. 184, 152, 192, 196, 229, 302; 6 Numaralı Mühimme Defteri (972/1564-1565) (Belge Numaraları: 1134/I, 1389/II, 1475/II), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü yayınları, Ankara 1995, s. 172/I. cilt, 319 ve 366/II. Cilt.
 8. 5 Numaralı Mühimme Defteri (973/1565-1566) (Belge Numaraları: 26, 491, 502, 1598), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü yayınları, Ankara 1994, s. 6, 90, 93.
 9. 6 Numaralı Mühimme Defteri (972/1564-1565) (Belge Numarası: 690), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü yayınları, I. Cilt, Ankara 1995, s. 380.
 10. 3 Numaralı Mühimme Defteri (966-968/1558-1560) (Belge Numarası: 139), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü yayınları, Ankara 1993, s. 67.
 11. Aşıkpaşaoğlu Ahmed Aşiki, Tevârih-i Al-i Osman (Düzenleyen: Çiftçioğlu Nihal Atsız- İstanbul 1947), İstanbul 1949, s. 136.
 12. Hezarfen Hüseyin Efendi; Telhisü'l-Beyân fi Kavânîn-i Âl-i Osmân (hz. Sevim İlgürel), T. T. K. Yay., Ankara 1998, s. 270.
 13. Defterdâr Sarı Mehmed Paşa; Zübde-i Vekayiât (hz. Abdülkadir Özcan), T. T. K. Yay. Ankara 1995, s. 535.
 14. Defterdâr Sarı Mehmed Paşa; Zübde-i Vekayiât (hz. Abdülkadir Özcan), T. T. K. Yay. Ankara 1995, s. 757-758.
 15. Âsâ-zâde Efendi; Âsâ-zâde Târîhi (neşr. Ziya Yılmaz), İstanbul Fetih Cem., İstanbul 1996, s. 76.
 16. Âsâ-zâde Efendi; Âsâ-zâde Târîhi (neşr. Ziya Yılmaz), İstanbul Fetih Cem., İstanbul 1996, s. 85.
 17. Hezarfen Hüseyin Efendi; Telhisü'l-Beyân fi Kavânîn-i Âl-i Osmân (hz. Sevim İlgürel), T. T. K. Yay., Ankara 1998, s. 178.
 18. S. Takats, Macaristan Türk Aleminde Çizgiler (çev. Sadrettin Karatay), İstanbul 1992, s. 199-200.
 19. Şem'dânî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, Mür'it-Tevârih (hazırlayan: Prof., Dr. M. Münir Aktepe), cilt. III, İstanbul 1981, s. 27.
 20. Koca Sekbanbaşı, Koca Sekbanbaşı Risalesi (Baskıya haz. Abdullah Uçman) (baskı t. ve y. yok), s. 81-86.
 21. Mehmed Neşri, Neşri Tarihi (hazırlayan: Mehmet Altay Köymen), I. c, Ankara 1983, s. 45; Robert Anhegger, Martoloslar Hakkında, Türkiyat Mecmuası, c. VII-VIII (1940-1942), cüz. 1, İstanbul 1942, s. 285-286; İbn-i Kemal, Tevârih-i Âl-i Osman, I. Defter (haz. Şerafettin Turan), Ankara 1991, s. 84, 150.
 22. Mehmed Neşri, Neşri Tarihi (hazırlayan: Mehmet Altay Köymen), I. c, Ankara 1983, s. 90; Aşıkpaşaoğlu Ahmed Aşiki, Tevârih-i Al-i Osman (Düzenleyen: Çiftçioğlu Nihal Atsız-İstanbul 1947), İstanbul 1949, s. 125.
 23. İbn-i Kemal, Tevârih-i Âl-i Osman, II. Defter (haz. Şerafettin Turan), Ankara 1991, s.144.
 24. İbn-i Kemal, Tevârih-i Âl-i Osman, VII. Defter (haz. Şerafettin Turan), Ankara 1991, s. 258; Robert Anhegger, "Martolos", I. A., c. 7, İstanbul 1977, s. 342; Robert Anhegger, "Martoloslar Hakkında",

OSMANLILARDA İSTİHBARATÇILIK

Türkiyat Mecmuası, c. VII-VIII (1940-1942), cüz. 1, İstanbul 1942, s. 305.

25. S. Takats, Macaristan Türk Aleminden Çizgiler (çev. Sadrettin Karatay); İstanbul 1992, s. 167-168; ayrıca bakınız: Hüseyin Namık Orkun, Türk İstilası Devrinde Macaristan'da ve Avusturya'da Casuslar, Ankara 1939, s. 7 (H. N. Orkun tarafından broşür olarak hazırlanan ve Ankara Polis Enstitüsü Neşriyatı arasında çıkan bu çalışma, S. Takats'ın adı geçen eserinin ilgili bölümünün hemen, hemen aynen aktarılması suretiyle ortaya çıkmıştır.).
26. Özcan, a.g.m., s. 167-168; Takats, a.g.e., s. 174-175.
27. Cengiz Orhonlu, Osmanlı İmparatorluğunda Derbend Teşkilatı, İstanbul 1990, s. 87-88.
28. Yavuz Ercan, Osmanlı İmparatorluğunda Bulgarlar ve Voynuklar, Ankara 1989, s. 2, 75, 96.
29. 5 Numaralı Mühimme Defteri (973/1565-1566) (Belge Numarası: 1791), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü yayınları, Ankara 1994, s. 288.
30. 3 Numaralı Mühimme Defteri (966-968/1558-1560) (Belge Numaraları: 250, 305, 875, 1457, 1504,), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü yayınları, Ankara 1994, s. 116, 139, 397, 632, 650.
31. Silâhdar Fındıklılı Mehmed Ağa, Nusretnâme (Sadeleştiren İsmet Parmaksızoğlu), Cilt. I, Fasikül. III, İstanbul 1964, s. 281-282.
32. Takats, a.g.e., s. 184.
33. Özcan, a.g.m., s. 167.
34. Renzo Sertoli Salis, Muhteşem Süleyman (Solimano II Magnifico) (Çeviren: Şerafettin Turan), Ankara 1963, s. 33.
35. Renzo Sertoli Salis, Muhteşem Süleyman (Solimano II Magnifico) (Çeviren: Şerafettin Turan), Ankara 1963, s. 51, 53.
36. Özcan, a.g.m., s. 168.
37. Cengiz Orhonlu, "Tercüman", İ. A., cilt. 12/1, İstanbul 1974, s. 176-181; ayrıca bkz. Aynı yazar, Osmanlı Devleti'nde Tercümanlık, Atatürk Konferansları-V-(1971-1972), Ankara 1975, s. 14.
38. Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihî, V. Cilt, Ankara 1983, s. 9-10; Cengiz Orhonlu, Osmanlı Devleti'nde Tercümanlık, Atatürk Konferansları-V-(1971-1972), Ankara 1975, s. 17; Takats, a.g.e., s. 187.
39. Şem'dânî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, Mür'i't-Tevârih (hazırlayan: Prof., Dr. M. Münir Aktepe), cilt. I, İstanbul 1976, s. 25-26.
40. Şem'dânî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, Mür'i't-Tevârih (hazırlayan: Prof., Dr. M. Münir Aktepe), cilt. II/A, İstanbul 1978, s. 37.
41. Özcan, a.g.m., s. 169.
42. Ercümend Kuran, Avrupa'da Osmanlı İkamet Elçiliklerinin Kuruluşu ve İlk Elçilerin Siyasi Faaliyetleri (1793-1821), Ankara 1968, s. 9; Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihî, V. Cilt, Ankara 1983, s. 9-10; 5 Numaralı Mühimme Defteri (973/1565-1566) (Belge Numarası: 1815, 1925), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü yayınları, Ankara 1994, s. 292, 310.
43. Silâhdar Fındıklılı Mehmed Ağa, Nusretnâme (Sadeleştiren İsmet Parmaksızoğlu), Cilt. II, Fasikül. II, İstanbul 1969, s. 265.
44. Silâhdar Fındıklılı Mehmed Ağa, Nusretnâme (Sadeleştiren İsmet Parmaksızoğlu), Cilt. I, Fasikül. III, İstanbul 1964, s. 276-277.
45. Takats, a.g.e., s. 170, 172.
46. Şem'dânî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, Mür'i't-Tevârih (hazırlayan: Prof., Dr. M. Münir Aktepe), cilt. II/A, İstanbul 1978, s. 37; Taner Timur, "Osmanlı Gizli Polis Örgütü Nasıl Kuruldu?", Tarih ve Toplum, cilt. 1, sayı. 6, Haziran 1994, s. 30-33; Özcan, a.g.m., s. 167; Takats, a.g.e., s. 187.
47. Ercümend Kuran, Avrupa'da Osmanlı İkamet Elçiliklerinin Kuruluşu ve İlk Elçilerin Siyasi Faaliyetleri (1793-1821), Ankara 1968, s. 9.
48. Takats, a.g.e., s. 172.
49. Özcan, a.g.m., s. 168.

OSMANLILARDA İSTİHBARATÇILIK

50. Niyazi Berkes, Türk Düşününde Batı Sorunu, Ankara 1975, s. 23.
51. Takats, a.g.e., s. 187.
52. Taner, a.g.m., s. 31, 35 (8 numaralı dip not); Özcan, a.g.m., s. 168-169
53. Takats, a.g.e., s. 168-170.
54. Takats, a.g.e., s. 197.
55. Takats. a.g.e., s. 173.
56. Mehmet Ali Beyhan, "II. Abdülhamid Döneminde Hafiyeye Teşkilatı ve Journaller", İlmî Araştırmalar, sayı. 8, İstanbul 1999, s. 66; Halil İnalçık, Hüsrev Paşa (Mehmed), İ. A. C. V/I, s. 613.
57. Mehmet Ali Beyhan, "II. Abdülhamid Döneminde Hafiyeye Teşkilatı ve Journaller", İlmî Araştırmalar, sayı. 8, İstanbul 1999, s. 67.
58. Taner, a.g.m., s. 33-34; Özcan, a.g.m., s. 168.
59. Süleyman Kani İrtem, Abdülhamid Devrinde Hafiyelik ve Sansür (Yayına hazırlayan: Osman Selim Kocahanoğlu), İstanbul 1999, s. 140-141.
60. Abdülhamid'in Hatıra Defteri (Yayına haz. İsmet Bozdağ), İstanbul 1975, s. 83.
61. Abdülhamid'in Hatıra Defteri (Yayına haz. İsmet Bozdağ), İstanbul 1975, s. 83-85.
62. Sultan Abdülhamit, Siyasi Hatıratım, İstanbul 1984, s. 212-213.
63. Tahsin Paşa, Sultan Abdülhamid-Yıldız Hatıraları-, İstanbul 1999, s. 32.
64. Mehmet Ali Beyhan, "II. Abdülhamid Döneminde Hafiyeye Teşkilatı ve Journaller", İlmî Araştırmalar, sayı. 8, İstanbul 1999, s. 68.
65. Beyhan, a.g.m., s68-69; Tahsin Paşa, Sultan Abdülhamid-Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları-, İstanbul 1999, s. 34; Ercümen Kuran, "Said Paşa", İ. A., c. X, s. 83.
66. Sultan Abdülhamit, Siyasi Hatıratım, İstanbul 1984, s. 102-103.
67. Beyhan, a.g.m., s. 69.
68. Lui Ramber, Gizli Notlar (Hazırlayan: Niyazi Ahmet Banoğlu), s. 49.
69. Lui Ramber, Gizli Notlar (Hazırlayan: Niyazi Ahmet Banoğlu), s. 227-229.
70. Süleyman Kani İrtem, Abdülhamid Devrin'de Hafiyelik ve Sansür (hazırlayan: Osman. Selim Kocahanoğlu), İstanbul 1999, s. 22-32; İknur Haydaroğlu, "II. Abdülhamit'in Hafiyeye Teşkilatı Hakkında Bir Risale", Tarih Araştırmaları Dergisi, cilt. XVII, sayı. 28, Ankara 1996, s. 118. (Bu risalede tek tek hafiyelerin isim listesi verilmiştir. Teşkilatta merkez başkanı olan kişiler hakkında uzun, uzun açıklamalara yer verilmiştir. Ayrıca merkez başkanlarına bağlı olarak çalışan daha küçük dereceli ajanların listeleri de bulunmaktadır. Süleyman Kani İrtem'in adı geçen kitabındaki bilgilerin de büyük ölçüde bu risaleden alındığı kanaati hasıl olmuştur. Zira 1925-1945 yıllarında bir gazetede de tefrika edilen bu yazılardan oluşan eserdeki bilgiler ve üslup, bu risaleyi işaret etmektedir. Ayrıca Abdülhamid'e verilen jurnal ve jurnalcilerle ilgili olarak şu esere bakınız: "Faiz Demiroğlu, Abdülhamid'e Verilen Journaller, 50 Yıl Gizli Kalmış Vesikalar, Tarih Kütüphanesi, İstanbul 1955.).
71. Beyhan, a.g.m., s. 71.
72. Tahsin Paşa, a.g.e., s. 39.
73. Beyhan, a.g.m., s. 72.
74. Mim Kemal Öke, Siyonistler ve Masonlar, İstanbul 1991, s. 57. (Bu konu ile ilgili Mim Kemal Öke'nin II. Abdülhamid ve Dönemi, İstanbul 1983 isimli eserinde geniş bilgi mevcuttur).
75. Süleyman Kani İrtem, a.g.e., s. 138-139; Asaf Tugay, İbret, İstanbul (bty.), s. 17.
76. Erdal İlter, MİT Tarihçesi, Ankara 2002, s. 8. (Meclis-i Mahsus-ı Vükela Mazbatasında teşkilatın ilga edildi tarih Fi 1 Receb, sene 326, 16 Temmuz, sene 324 olarak gösterilmektedir.).
77. Tarık Zafer Tunaya, Türkiye'de Siyasal partiler, III. Cilt, İstanbul 1989, s. 275-276.
78. Tunaya, a.g.e., s. 276.

OSMANLILARDA İSTİHBARATÇILIK

79. Mustafa Balcioğlu, "Kendi Belgeleriyle Teşkilat-ı Mahsusa Yahut Umur-u Şarkıye Dairesi" Türk Dünyası Tarih Dergisi, sayı. 24-29, Temmuz 1992, s. 24. (Belgenin arşiv kaydı ATASE Arşivi; K. 1846, D. 79, F. 14.).
80. Tarık Zafer Tunaya, a.g.e., s. 276; Yusuf Hikmet Bayur, Türk İnkılabı Tarihi, III. c., I. Kısım, s. 398'da 35 numaralı dipnot; Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, III. cilt, I. Kısım, Irak-İran Cephesi, 1914-1918, Ankara 1979, s. 120.).
81. Tarık Zafer Tunaya, a.g.e., s. 276; Stoddard, a.g.e., s. 7; Balcioğlu, a.g.m., s. 26; Arif Cemil, a.g.e., s. 9; Meclis-i Mebusan Encümen Mazbataları ve Tekalif-i Kanuniye İle Said Halim ve Mehmet Talat Paşalar Kabineleri Azalarının Divan-ı Aliye Sevkleri Hakkında beşinci Şubece Kılınan Tahkikat, Devre III, İctima Senesi: 5, cilt. 1, Ankara 1993, s. 216; Osman Selim Kocahanoğlu, İttihat Terakki'nin Sorgulanması ve Yargılanması, İstanbul 1998, s. 393-394 ve 415 (Kayseri Mebusu Ticaret ve Ziraat nazırı Mustafa Şeref Bey ifadesinde teşkilatı bilmediğini ve bakanlığı sırasında böyle bir teşkilatın olmadığını söylemektedir. Bu ifade doğru ise kabine üyelerinin bir kısmının da teşkilatın kuruluşundan haberdar olmadıkları anlaşılmaktadır).
82. ATASE Arşivi, K. 1840, D. 55, F. 1-17'de Deraliye Nur-u Osmaniye Tasvir-i Efkar İdarehanesi karşısında Umur-u Şarkıye Müdürü Ali Bey Başhampa ifadesi vardır. Belgeni tarihi 21/1/334 (21 Ocak 1918'dir.; Balcioğlu, a.g.m., s. 26.
83. Stoddard, a.g.e. s. 9.
84. Balcioğlu, a.g.m. s. 25-26.
85. Tunaya, a.g.e. s. 279; Stoddard, a.g.e. s. 54.
86. Tunaya, a.g.e. s. 278.
87. Stoddard, a.g.e., s. 7-8.
88. Balcioğlu, a.g.m., s. 26-28.
89. Tunaya, a.g.e., s. 275-276.; Arif Cemil, a.g.e., s. 136.; Mustafa Ragıp Esatlı a.g.e., s. 262-
90. Tunaya, a.g.e., s. 276.
91. Stoddard, a.g.e., s. 51.
92. Stoddard, a.g.e., s. 52-53.
93. Arif Cemil, a.g.e., s. 147, 169, 191, 192, 197.
94. ATASE Arşivi, K. 1829, D. 8, F. 1-1, 1-2.
95. ATASE Arşivi, K. 1829, D. 8, F. 1-3.
96. ATASE Arşivi, K. 1829, D. 2, F. 3-4.
97. Şerif İlden, a.g.e., s. 61.
98. Baki Vandemir, Büyük Harpte Kafkas Cephesi, II. c., İstanbul 1933, s. 364; Şerif İlden, a.g.e., s. 152-154; Ali Birinci, Tarihin Gölgesinde, İstanbul 2001, s. 206.
99. Aziz Samih, Büyük Harpte Kafkas Cephesi Hatıraları (Zivin'den Peteriçe), Ankara 1934, s. 28-29; Arif Cemil, a.g.e., s. 198.
100. Arif Cemil, a.g.e., s. 127-137.
101. Meclis-i Mebusan Encümen Mazbataları ve Tekalif-i Kanuniye İle Said Halim ve Mehmet Talat Paşalar Kabineleri Azalarının Divan-ı Aliye Sevkleri Hakkında beşinci Şubece Kılınan Tahkikat, Devre III, İctima Senesi: 5, cilt. 1, Ankara 1993, s. 106; Osman Selim Kocahanoğlu, İttihat Terakki'nin Sorgulanması ve Yargılanması, İstanbul 1998, s. 129.
102. Meclis-i Mebusan Encümen Mazbataları ve Tekalif-i Kanuniye İle Said Halim ve Mehmet Talat Paşalar Kabineleri Azalarının Divan-ı Aliye Sevkleri Hakkında beşinci Şubece Kılınan Tahkikat, Devre III, İctima Senesi: 5, cilt. 1, Ankara 1993, s. 86.
103. Meclis-i Mebusan Encümen Mazbataları ve Tekalif-i Kanuniye İle Said Halim ve Mehmet Talat Paşalar Kabineleri Azalarının Divan-ı Aliye Sevkleri Hakkında beşinci Şubece Kılınan Tahkikat, Devre III, İctima Senesi: 5, cilt. 1, Ankara 1993, s. (Nafia Nazırı Çürük Sulu Mahmud Paşa ifadesinde karşı olduğunu söylemiştir.) 106, (Adliye Nazırı İbrahim Bey kendisinin ve bakanların

OSMANLILARDA İSTİHBARATÇILIK

haberi olmadığını söylemiştir.) 122, (Hariciye Nazırı Ahmet Nesimi Bey haberinin olmadığını...) 156, (Nafia Nazırı Abbas Halim Paşa "Umur-u askeriyyenin kaffesinde olduğu gibi bunda da cihet-i askeriye mesul olur".) 160, (Adliye Nazırı ve meclis başkanı Halil Menteşe Bey ise dolambaçlı cevaplar vermiştir) 171, (Maliye Nazırı Cavid Bey bu sorunun muhatabı olmadığını ilgililere sorulmasını.) 211, (Nafia Nazırı Ali Münif Bey bu teşkilatın İslam memleketlerinde propaganda için yapılmış olduğunu bildiğini.) 216, (Ticaret ve Ziraat nazırı Mustafa Şeref Bey böyle bir teşkilatı bilmediğini.) 224.

104. Hüsamettin Ertürk, İki Devrin Perde Arkası, İstanbul 1996, s. 165-167; Teşkilat-ı Mahsusa ile ilgili daha geniş bilgi için bakınız: Hamit Pehlivanlı, "Teşkilat-ı Mahsusa-Türk Modern İstihbaratçı Iğınının Başlangıcımı?-", Osmanlı, Yeni Türkiye yayınları, c. 6, Ankara 1999, s. 285-294; Hamit Pehlivanlı, "Teşkilat-ı Mahsusa Kuzey Afrika'da (1914-1918)", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, cilt: XVI, (Temmuz 2000), sayı: 47, s. 421-440.